

VRANIĆEV *MLAJŠI ROBINZON*

O podrijetlu i ideologemskom postavu
prvog dječjeg romana na hrvatskom jeziku

Tihomir Engler

(Veleučilište u Varaždinu – Varaždin)

U *Predgovoru* hrvatsko-kajkavskom prijevodu Campeova romana *Robinson der Jüngere* objavljenog 1796. godine Antun Vranić navodi kako je “med ostalemi prebral [...] ovu od *Mlajšega Robinzona* Pripovest, kakti jednu zmed mnogeh takovu,“ (Vranić 1796, *Predgovor*) te je odlučio prevesti je na jezik razumljiv hrvatskom puku. Na taj je način nastao prvi nama poznati, mladima na zabavu i pouku namijenjeni romaneskni tekst na hrvatskom jeziku. U radu se iznose rezultati istraživanja o podrijetlu predložka kojim se Vranić poslužio prilikom prevođenja Campeova romana, a koji nije moguće od prve jednoznačno identificirati jer je već u to doba postojalo mnoštvo i autoriziranih i neautoriziranih izdanja tog romana. Nadalje se uspoređuje fabularni i stilsko-jezični ustroj Vranićeva prijevoda s predloškom te se utvrđuju i mjesta otklona i zajednička obilježja obaju tekstova kako bi se na temelju toga obuhvatile i razlike u ideologemskom ustroju izvornika i prijevoda te propitali učinci takva kulturnog transfera.

Ključne riječi: Campe, dječja književnost, ideologemski postav romana, *Mlajši Robinzon*, Vranić

1.

UVOD

Godine 1796. Antun Vranić u Novoselskoj slovotiski objavljuje prijevod romana *Robinson der Jüngere* Joachima Heinricha Campea (1746. – 1818.), autora koji se na njemačkom govornom području proslavio kao “pedagog,

teolog, izdavač, pisac dječjih i omladinskih djela, ali i kao jezikoslovac” (Orgeldinger 1999, 1).¹ Prvi je dio njegova romana izašao 1779., a drugi 1780., da bi to djelo ubrzo nakon objavljivanja naišlo na širok krug čitatelja, postavši time jedan od najuspješnijih romana za mladež i na njemačkom govornom području i u inozemstvu.²

Prijevod Campeova romana u povijesti je hrvatske dječje književnosti prvi nama poznati romaneskni tekst koji je namijenjen djeci za zabavu i pouku. Autor prijevoda, Antun Vranić (? – 1820.), rodom je iz Karlovca, a bio je župnik u Čučerju, Stupniku i Šipku te podarhiđakon Karlovačkoga kotara.³ Njegov prijevod stoji na početku povijesti hrvatske dječje književnosti koju s kraja osamnaestoga i tijekom prve polovice devetnaestoga stoljeća obilježavaju prije svega prijevodi i prerade stranih djela među kojima se naročito ističe već spomenuto Vranićevo djelo, ali i Nagyov prijevod Schmidove *Genovefe* (1821.) te Dijanićeva rukopisna *Hižna knjižica*, prerada njemačkog časopisa “Der Kinderfreund”, koja je nastala iste godine kada je objavljen i Vranićev prijevod (usp. Crnković i Težak 2002, 126–129).⁴

Navedeni su naslovi svjedočanstva o nastojanjima da se i u hrvatski kulturni krug uvedu djela namijenjena mlađem sloju čitateljske publike, čija se pozicija u to doba u zapadno- i srednjoeuropskom kulturnom krugu postupno etablira da bi s vremenom postala sve značajnijim segmentom književnog tržišta. U tom se kontekstu intrigantnim čini rasvijetliti put Campeova teksta do Vranića te na tom tragu uočiti sličnosti i razlike između njemačkog izvornika i hrvatsko-kajkavskog prijevoda kako bi se na temelju toga moglo odgovoriti i na pitanje kakvo djelo i s kakvim namjerama, odnosno učincima, Vranić nudi mlađem hrvatskom čitateljstvu.

¹ Riječ je o osobi koja se “od prosvijećenoga teologa razvila u pedagoškog a naposljetku i političkog prosvjetitelja jer je svoj život razumijevao kao odgovorno ovladavanje egzistencijom. Pritom su svrhovito djelovanje i čovjekoljublje, udruženi s razboritim mišljenjem, postali nit vodilja njegova života” (Schmitt 2007, 73).

² U vezi s nakladničkim uspjehom romana usp. Ewers 2010, 55-56. Roman se već u prvoj polovici 19. stoljeća naziva “novom Biblijom sve djece obrazovanih staleža” (Menzel 1836, II/31), a autor “korifejem dječjih spisatelja” (Kühner 1980, cit. 113).

³ U vezi s oskudnim podacima o Vranićevu životu usp. knjigu *Znameniti i zaslužni Hrvati* 1925, 281; Crnković i Težak 2002, 126 te Sirovec 2005, 56.

⁴ U vezi sa starijim prikazima dječje književnosti u kojima se spominje i Vranićev prijevod usp. Jembrih 2001, 41–42.

2.

PODRIJETLO VRANIĆEVA PRIJEVODNOG PREDLOŠKA

2.1.

Koloplet pretisaka i autoriziranih izdanja Campeova romana

Na naslovnici hrvatskog prijevoda romana o Robinzonu⁵ navodi se da je riječ o knjizi “od J. H. Kampe, iz nemškoga na horvatski Jezik prenesena po Antonu Vraniću“. Ni ovdje ni u Vranićevu *Predgovoru* ne spominju se podaci o izdanju romana koji je poslužio kao prijevodni predložak. To samo po sebi ne bi bio neki problem da se u sedamnaestogodišnjem razdoblju od 1779./1780., kada je izašao prvi i drugi dio Campeova romana, do objave Vranićeva prijevoda 1796., nije pojavio veći broj i autoriziranih i neautoriziranih, odnosno piratskih izdanja tog romana.

Nakon što je Campe roman u dva sveska objavio kod hamburške izdavačke kuće Bohn, kod istog izdavača 1780. objavljuje i “poboljšanu” verziju romana kao njegovo drugo izdanje da bi potom u vlastitoj izdavačkoj kući Schulbuchhandlung iz Wolfenbüttela (1786.) objavio treće, a u Braunschweigu četvrto (1789.) i peto izdanje (1794.).⁶ No samo godinu dana nakon prvog izdanja počinju se pojavljivati i neautorizirani pretisci: tako već 1780. Münchenska izdavačka kuća Strobel objavljuje svoj pretisak romana, dok neimenovana izdavačka kuća sa sjedištem u Frankfurtu i Leipzigu to isto čini 1780., 1781., 1785., 1789. i 1792. Da je riječ o djelu koje se u to doba objavljuje u sve većoj mjeri, svjedoči i pretisak tübingenške izdavačke kuće Schram und Balz iz 1794. koji se na naslovnici romana deklarira kao peto izdanje.

Na području habsburških nasljednih zemalja prvi pretisak romana objavljuje izdavač Trattner u Beču 1784., da bi ono ponovno bilo izdano 1789. i 1794. Uz to se u Beču 1789. pojavljuje i pretisak romana u sklopu *Biblioteke za djecu i prijatelje djece*⁷ kao *Novo izdanje* (ibid.), kako se ono predstavlja na naslovnici romana.

⁵ Jedan od nekolicine sačuvanih primjeraka Vranićeva prijevoda nalazi se u Hrvatskom školskom muzeju, a faksimil *Predgovora* i nekoliko stranica romana otisnut je i u časopisu “Libri & Liberi”, 1 (2013), 115–128.

⁶ U tekstu navedeni podaci o pojedinim izdanjima prikupljeni su pretragom kazala njemačkih sveučilišnih, državnih i gradskih knjižnica, kao i njemačkih antikvarijata, među kojima je zbog opsega knjižne građe i postojanja digitaliziranih izdanja potrebno izdvojiti Državnu knjižnicu iz Berlina te Bavarsku državnu knjižnicu.

⁷ Svi hrvatski prijevodi navoda iz njemačkih verzija romana potječu od autora članka.

Vrlo se vjerojatna čini pretpostavka da je zbog blizine Beča, kulturnog centra kojemu je u to doba gravitirala većina hrvatskih intelektualaca i znanstvenika, Vranić posegnuo za jednim od bečkih pretisaka te mu je on poslužio kao prijevodni predložak. No i u tom slučaju ostaje otvoreno pitanje odakle su potekla i ta austrijska izdanja. Stoga razotkrivanje puta teksta od Campeova izvornika do Vranićeva prijevoda iziskuje analizu obilježja i autoriziranih i neautoriziranih izdanja romana iz navedenog razdoblja kako bi se na temelju toga na što vjerodostojniji način identificirao predložak koji je Vraniću poslužio prilikom prevođenja.

2.2.

Usporedba temeljnih obilježja autoriziranih izdanja romana i njegovih pretisaka

Obilježje zajedničko svim izdanjima leži prije svega u činjenici da se oni uzajamno ne razlikuju toliko u oblikovanju fabularnog dijela teksta, dakle, ni u uvodnom, nenaslovljenom opisu obiteljskog kruga unutar kojeg će uslijediti pripovijest o Robinzonu, ni u tekstu svih trideset poglavlja romana. Ti su dijelovi romana u svim izdanjima mahom identični utoliko što se u njima nijedna dionica teksta ni ne ispušta ni ne dodaje, a jedine je razlike moguće uočiti tek s obzirom na prisutnost različitih tiskarskih pogrešaka i njihovih ispravaka, odnosno novih tiskarskih pogrešaka u novim izdanjima. Zbog toga su razlike u pojedinim izdanjima i pretiscima razvidne tek na razini paratekstualnih obilježja romana poput naslova, ustroja redakcijskih dijelova (tzv. *Prethodnog izvješća* i *Predgovora*), ilustracija i razdiobe na dva sveska.

U svim – i autoriziranim i neautoriziranim – izdanjima naslov je isti: *Mlađi Robinzon*. Tome nasuprot podnaslov se pojavljuje u dvije varijante. Do Campeova trećeg izdanja on glasi: *Za ugodnu i korisnu zabavu djece* da bi kao posljedica uvrštavanja romana u lektirno štivo počevši od četvrtog izdanja iz 1789., a otada i u ostalim Campeovim autoriziranim izdanjima, došlo do promjene podnaslova u: *Čitanka za djecu u sklopu opće školske enciklopedije*.

Tu promjenu ne prate njemačka piratska izdanja – izuzev onog tübingerškog iz 1794. – u kojima ostaje izvorni podnaslov iz Campeovih prva tri izdanja, čemu je slučaj i u svim četirima bečkim izdanjima, pa tako i kod Vranića gdje prijevod podnaslova glasi: *iliti jedna kruto povoljna, i hasnovita Pripovest za Decu*. S obzirom na to moguće je zaključiti da u istraživanom

vremenskom razdoblju kao predložak u obzir ne dolaze četvrto, odnosno peto Campeovo autorizirano izdanje iz 1789. i 1794., kao ni ono tübingenško iz 1794.

Kao daljnje razlikovno obilježje pojedinih izdanja može poslužiti opća razdioba paratekstualnih i tekstualnih dijelova knjige. Ono se u prvom, hamburškom izdanju sastoji od podužeg nenumeriranog *Prethodnog izvješća*, nakon čega slijede dvije nenumerirane i nenaslovljene stranice s opisom obiteljskog kruga unutar kojeg će uslijediti središnja naracija romana, da bi nakon njih u prvom svesku bili prikazani događaji od prve do jedanaeste večeri, dakle, prvih jedanaest poglavlja, a u drugom, objavljenom godinu dana kasnije, sadržana su i ostala poglavlja – od dvanaeste do tridesete večere. U trećem autoriziranom izdanju iz 1786. oba su dijela romana spojena u jedan svezak, a između *Prethodnog izvješća* i opisa obiteljskog kruga umetnut je *Predgovor trećem izdanju*. U četvrtom je autoriziranom izdanju zadržana ista struktura djela, osim što se predgovor deklarira kao *Predgovor četvrtom izdanju*, a *Prethodno izvješće* i *Predgovor* numeriraju rimskim brojkama.

Neautorizirana izdanja sastoje se od *Prethodnog izvješća*, nakon čega slijede dvije stranice opisa obiteljskog kruga, a potom prvi i drugi dio romana⁸ koji su ili razdvojeni u dva sveska (münchensko izdanje iz 1780., frankfurtsko iz 1780. i 1781., Trattnerova bečka izdanja iz 1784., 1789. i 1794.) ili su objedinjeni u jedan svezak (Campeovo treće, četvrto i peto autorizirano izdanje, bečko izdanje u sklopu *Biblioteke za djecu i prijatelje djece* iz 1789., frankfurtsko izdanje iz 1789. i 1792. te tübingenško izdanje iz 1794.). U svim izdanjima objavljenim u dva sveska pripovijedanje u prvom dijelu završava s jedanaestom večerom. Jedini izuzetak predstavlja upravo Vranićev prijevod čiji prvi dio završava s dvanaestim poglavljem, odnosno drugi započinje s trinaestim.

Većina i autoriziranih i neautoriziranih izdanja najveće razlike očituje u ustroju *Prethodnog izvješća*. Ono je s obzirom na način njegova preuzimanja u pojedinim izdanjima moguće podijeliti u dva dijela: s jedne strane na

⁸ Sve piratske verzije ispuštaju Campeov predgovor kao sastavni dio teksta, što je i razumljivo, naročito uzme li se u obzir način na koji se Campe obrušio na takva izdanja u *Predgovoru trećem izdanju*: “Sada je moguće izabrati između korektnog izdanja koje je sam autor krajnje brižljivo provjerio, a koje je ujedno i jeftino te se nudi u časnoj knjižari, i unakaženih, nečistih pretisaka, koji vrve tiskarskim pogreškama, a kojima iz svojih ropotarnica tezgare nečasni pljačkaši knjiga i njihovi drugovi“ (Campe 1786, *Predgovor trećem izdanju*).

svim izdanjima *zajednički dio* (1) i na *nastavak teksta prvog autoriziranog izdanja* (2). *Zajednički dio* obuhvaća: (1a) opis namjera, njih pet, kojima se autor rukovodio “prilikom izrade tog djelca” (Campe 1779, “Prethodno izvješće”), (1b) raspravu o Rousseauovu ‘otkriću’ Defoeova *Robinsona* kao prototipa modernog romana za mladež, (1c) naznaku o neophodnosti preuđenja Defoeova romana u svrhu pouke i zabave mladeži te naposljetku (1d) razdiobu fabule romana na tri razdoblja (Robinsonov samotnički boravak na otoku, dolazak Petka i brodolom pred otokom). Taj je dio *Izvješća* u većini izdanja relativno vjerno preuzet, i to ne samo u autoriziranim, već i u neautoriziranim izdanjima. Tako je to, primjerice, u Münchenskom pretisku iz 1780., svim Frankfurtskim, kao i u svim Trattnerovim izdanjima. Svugdje tekst *Izvješća* završava s obrazloženjem podjele fabule romana na tri razdoblja, dok se izostavlja *nastavak teksta iz prvog autoriziranog izdanja* (2) koji sadrži: (2a) autorov iscrpan opis razloga objavljivanja romana u dva dijela, (2b) objašnjenje u vezi s posezanjem za zbiljskim a ne za izmišljenim dječjim likovima i dijalozima, kao i (2c) upućivanje na postojanje francuskog, ali i na potrebu izdavanja latinskog prijevoda.

Što se tiče promjena teksta *Izvješća* u Campeovim autoriziranim izdanjima, u trećem (1786.) izostavlja se objašnjenje u vezi s objavljivanjem romana u dva dijela (2a) jer i sam Campe, počevši od tog izdanja, roman objavljuje u jednom svesku, što je uostalom bila i njegova izvorna nakana (ibid.). U četvrtom izdanju (1789.) nestaje i završno upućivanje na francuski i latinski prijevod (2c), nakon čega tako oblikovano *Izvješće* postaje standardni dio autoriziranih izdanja.

Vrlo je indikativan ustroj *Prethodnog izvješća* u bečkom *Novom izdanju* objavljenom u sklopu *Biblioteke za djecu i prijatelje djece* (1789.). Ondje je tekst *Izvješća* nešto opsežniji nego li u drugim neautoriziranim izdanjima, tako da pored svima zajedničkog prvog dijela (1) sadrži još i objašnjenja u vezi s posezanjem za zbiljskim dječjim likovima i dijalozima (2b), kao i upućivanje na postojanje francuskog, odnosno, potrebu za latinskim prijevodom (2c). S obzirom na to moguće je ustvrditi da bečki pretisak ne nastaje na temelju drugih neautoriziranih pretisaka, već na temelju jednog od Campeovih autoriziranih izdanja koji sadrži i one dijelove ispuštene iz *Izvješća* u ostalim neautoriziranim izdanjima, a koji su zastupljeni u bečkome.

Da u slučaju te verzije romana nije riječ o pretisku ni prvog ni drugog Campeova autoriziranog izdanja, svjedoči niz argumenata. U bečkom su pretisku tako prisutna kraćenja teksta svojstvena tek kasnijim autoriziranim izdanjima, mnoštvo je ispravaka tiskarskih grešaka, ali i izmjena pojedinih

jezičnih izraza (npr. “etwa blos – sondern auch” s “nicht sowohl – als vielmehr”, “jede... Menschenkraft” s “manche... Menschenkraft” ili “dieses wundersame Buch” s “dieses wunderseltsame Buch”), koji se pojavljuju tek u trećem i četvrtom autoriziranom izdanju, pa stoga ni prvo ni drugo ne dolazi u obzir kao predložak bečkom pretisku.

Pritom na srodnost *Prethodnog izvješća* iz bečkog pretiska s onim iz trećeg, a ne četvrtog izdanja upućuje opći ustroj *Izvješća*. U bečkom pretisku naime nije ispušten nijedan odlomak *Izvješća* iz trećeg izdanja dok se u četvrtom izdanju – nasuprot onom bečkom i trećemu – više ne upućuje na francusko izdanje, kao ni na potrebu latinskog prijevoda, već tekst završava s odjeljkom u kojemu se ističe zazbiljnost umetnutih dijaloga s djecom, a koji je sadržan i u trećem izdanju. Na treće izdanje kao izvor bečkog pretiska upućuje nadalje i sljedeća rečenica iz *Izvješća*: “To su bile prvenstvene svrhe koje sam prilikom rada postavio kao svoj cilj” (ibid.). Te rečenice nema u prvom izdanju, već se ona pojavljuje tek u trećemu. Ondje – kao i u bečkom pretisku – tvori zasebni odlomak dok u četvrtom izdanju ta rečenica stoji na kraju prethodnog odlomka.

Najupečatljivije se svjedočanstvo o srodnosti *Izvješća* iz bečkog pretiska i trećeg izdanja čini sadržano u niže navedenoj rečenici:

Tablica 1. Usporedni prikaz ustroja rečenice iz bečkog pretiska, kao i trećeg i četvrtog izdanja.

Ovaj roman, koji, rasterećen od svega naklapanja, započinje Robinzonovim brodolomom kod njegova otoka, a završava dolaskom broda koji će ga povesti odande, bit će za vrijeme o kojemu je ovdje riječ Emilova razonoda i poduka.	Ovaj roman, koji, rasterećen od svega naklapanja, započinje Robinzonovim brodolomom kod njegova otoka, a završava dolaskom broda koji će ga povesti odande, bit će za vrijeme o kojemu je () riječ Emilova i razonoda i poduka.	Ovaj roman () bit će za vrijeme o kojemu je ovdje riječ Emilova razonoda i poduka.
Treće izdanje iz 1786.	Bečko izdanje iz 1789.	Četvrto izdanje iz 1789.

Kao što je iz navedenog razvidno, rečenica se u četvrtom izdanju krati tako da to izdanje ne može biti predloškom bečkom pretisku u kojemu se pojavljuje tekst rečenice istovjetan onom sadržanom u trećem izdanju,

premda ni bečki pretisak nije imun na ispuštanja, kao što je to slučaj i u navedenoj rečenici, gdje je izostavljena riječ ‘ovdje’, a koja je sadržana i u trećem i u četvrtom izdanju.

Jedno od daljnjih svjedočanstava u prilog srodnosti bečkog pretiska i trećeg izdanja mjesto je u tekstu *Izvjješća*, gdje Campe govori o osmišljavanju ‘protuotrova’ protiv pogubnog utjecaja kulture osjećajnosti: U prvom autoriziranom izdanju na tom mjestu stoji tek “das wirksamste Gegengift” (“najdjelotvorniji protuotrov”), u bečkom i trećem izdanju “das wirksamste litterarische Gegengift” (‘najdjelotvorniji litterarni protuotrov’), dok u četvrtom korektno stoji “das wirksamste *literarische* Gegengift” (‘najdjelotvorniji litterarni protuotrov’). Izraz ‘litterarisch’, u bečkom izdanju napisan s dva ‘t’, upućuje na to da je tekst preuzet upravo iz trećeg izdanja jer taj izraz u prvom izdanju uopće nije prisutan dok je u četvrtom već ispravno napisan.

Naravno da bečko izdanje očituje – kao i svi drugi pretisci – razne tiskarske greške zbog kojih se ono ponovno razlikuje od svih ostalih izdanja. Tako, primjerice, u *Izvjješću* u vezi s Rousseauom stoji: “Friede sey mit seinem abgeschniedenen grossen Geiste”, tj. ‘Neka je spokoj njegovom premimulom velikom duhu’, gdje je u riječi ‘abgeschnieden’ suvišan ‘n’ koji se kao tiskarska greška ne pojavljuje ni u jednom autoriziranom izdanju. Slična je situacija i u vezi s prijekorom koji Campe upućuje Defoeovu *Robinsonu*, zamjerajući mu u bečkom pretisku “so manche [...] fehlerhafte moralische *Sitte* desselben”, tj. ‘poneki [...] pogrešni moralni *običaj*’ umjesto, kao u svim ostalim autoriziranim izdanjima, “so manche [...] fehlerhafte moralische *Seite* desselben”, tj. ‘poneku... pogrešnu moralnu *stranicu*’.

U prilog tome da je u slučaju bečkog pretiska riječ o onom Campeova trećeg autoriziranog izdanja možda najviše govori činjenica da je u bečkom pretisku na kraju *Izvjješća* kao nadnevak i mjesto njegova tobožnjeg sastavljanja stavljeno: “Dvorac Salzdahlen, 1. srpnja 1786.” (Campe 1789a, *Prethodno izvješće*). Ta se naznaka u istom obliku pojavljuje i u trećem izdanju, ali tek na kraju Campeova *Predgovora* (usp. Campe 1786, *Predgovor*). Budući da se Campe ondje nemilice obrušava na ilegalne pretiske djela, posve je razumljivo da bečki izdavači nisu htjeli objaviti i Campeov *Predgovor*, već su iz njega preuzeli tek nadnevak i mjesto, smjestivši ih na kraj *Prethodnog izvješća*. Time se međutim nedvojbeno upućuje na izvor pretiska tako da je redosljed ‘cirkulacije’ teksta onaj od Campeova prvog autoriziranog izdanja (1779./80.) preko drugog (1780.), odnosno, trećeg (1786.) pa sve do bečkog pretiska 1789. u sklopu *Biblioteke za djecu i prijatelje djece*.

2.3.

Bečki pretisak i Vranićev prijevod

Navedeno se bečko izdanje na temelju do sada provedene analize nameće kao potencijalni predložak Vranićevu prijevodu. Kao što je već bilo spomenuto, u svim je izdanjima središnji korpus romana zamalo istovjetan pa bi upravo istaknute razlike u ustroju Campeova *Prethodnog izvješća* mogle uputiti i na podrijetlo Vranićeva predloška. Problem je, međutim, u tome što Vranić u prijevodu ispušta cjelokupno *Prethodno izvješće* tako da se njegova verzija romana sastoji od vlastita *Predgovora*, uvodnih dviju stranica s opisom obiteljskog kruga i trideset poglavlja romana, razdijeljenih u dva dijela. Da bi se usprkos tome nedvojbeno ustanovilo srodstvo bečkog *Novog izdanja* i Vranićeva prijevoda, potrebno je posegnuti i za posljednjim paratekstualnim razlikovnim obilježjem pojedinih izdanja, naime, za ilustracijama sadržanim u romanu.

U prvom je dijelu Campeova prvog autoriziranog izdanja iz 1779. pored naslovnice smješten crtež na kojemu je prikazana obitelj s djecom kako sjedi podno drveta čime je naznačeno uvodno mjesto zbivanja: hlad u kojemu otac djeci pripovijeda Robinzonove dogodovštine. Između 280. i 281. stranice umetnuta je ilustracija s Robinzonom, odjevenim u kožu, s maskom na licu, kako u jednoj ruci drži koplje, a u drugoj suncobran te s lamom pored njega. Na 257. stranici drugog dijela nalazi se ilustracija primitivnog pluga koji je Robinzon izradio na pustom otoku. Naslovnica drugog dijela objavljenog 1780. nije ukrašena ilustracijama.

U Münchenskom je pretisku iz 1780. pored naslovnice ponovno otisnuta slika obitelji okupljene ispod drveta, a na naslovnici umetnuta manja ilustracija s brodom zahvaćenim nevremenom. Takva se slikovna oprema ponavlja i u Frankfurtskim i u Trattnerovim bečkim pretiscima, a jedina je razlika među njima u naslovnici drugog dijela: u Frankfurtskim je pretiscima na naslovnici umetnut crtež idiličnog pejzaža sa siluetom čovjeka koji peca na obali rijeke dok se na naslovnici drugog dijela Trattnerovih pretisaka ponavlja slika broda u oluji s naslovnice prvog dijela.

U Campeovu trećem i četvrtom autoriziranom izdanju slikovna oprema djela prilično varira: u trećem je izdanju uz naslovnicu otisnuta slika s Robinzonom iz prvog izdanja, a sama je naslovnica bez ilustracijskih priloga⁹

⁹ Na ovome mjestu zahvaljujem antikvarijatu "Thomas Rezek" čijoj susretljivosti mogu zahvaliti uvid u treće autorizirano izdanje romana što je bilo presudno za analizu sadržanu u radu.

dok se u četvrtom izdanju na stranicu uz naslovnicu vraća ilustracija s obitelji i djecom, koji su sada, u skladu s promjenama u modi, odjeveni u suvremeniju odjeću.

Bečko *Novo izdanje* uz naslovnicu ima ilustraciju s Robinzonom,¹⁰ kao što je to slučaj i u Campeovu trećem izdanju, tako da i to upućuje na srodnost tih dviju knjiga. Tu srodnost potkrjepljuje i činjenica da je na 344. stranici bečkog pretiska umetnut i drvorez s plugom koji je prisutan ne samo u prvom hamburškom izdanju, već i na 436. stranici trećeg izdanja, a nigdje ga nema u neautoriziranim izdanjima.¹¹

Ilustracije u Vranićevu prijevodu razlikuju se s obzirom na to da je knjiga otisnuta u dvije verzije: u jednoj na lijevoj stranici uz naslovnicu stoji manja ilustracija mosta s utverdama i kućom s desne strane mosta, iznad čega stoji natpis: *Horvacki decepriatel* dok je na dnu stranice smještena oznaka da je riječ o prvom dijelu romana otisnutom 1796. u zagrebačkoj Novoselskoj slovotiski. U takvim je primjercima slika Robinzona, sadržajno slična onoj iz bečkog¹² te prvog i trećeg autoriziranog izdanja, ali s nešto jednostavnijim konturama likova i bezličnom pozadinom, umetnuta na lijevu stranicu pored nenumeriranog opisa obiteljskog kruga. U drugoj se verziji prijevoda prethodno opisana slika Robinzona nalazi uz naslovnicu, kao što je to slučaj i u bečkom pretisku, odnosno, trećem autoriziranom izdanju. Uz to se na dnu 216. stranice drugog dijela prijevoda nalazi slika pluga kao i u prvom hamburškom, odnosno, trećem autoriziranom izdanju. Sve to upućuje na veliku bliskost Campeova trećeg izdanja, bečkog pretiska i Vranićeva prijevoda.

¹⁰ Preslike ilustracija iz prvog Campeova izdanja, bečkog pretiska i Vranićeva prijevoda romana objavljenje su u rubrici *Baština* časopisa "Libri & liberi". Usp. Majhut 2013, 105-114.

¹¹ Slika je pluga u Campeovu trećem izdanju, bečkom pretisku iz 1789. i Vranićevu prijevodu povrh toga povezana i s tekstom utoliko što se upućuje na to da otisnuta slika predstavlja primjer one vrste pluga, "kojega stari Gerki najpervikrat znašli, i Zemlje svoje obdelavati su počeli; *i od kojega ja vam ovde jednu Osnovu pokazati morem*" (Campe 1796 II, 216) dok je u ostalim pretiscima istaknuti dio rečenice ispušten (usp. Campe 1780c, 171; Campe 1785, 176; Campe 1794b, 171).

¹² S tim u vezi Majhut s pravom upućuje na to da se "izvorni crtež iz njemačkog izdanja postupno pojednostavljuje, isprva u bečkom, a onda još više u hrvatskom izdanju" (Majhut 2013, 113), tako da se i na temelju toga može izvesti zaključak o vremenskom slijedu pojedinih izdanja.

2.4.

Zaključci o podrijetlu Vranićeva prijevodnog predloška

Sagledaju li se sada sve činjenice ustanovljene u vezi paratekstualnih obilježja i autoriziranih i neautoriziranih izdanja romana, tada je moguće ustvrditi:

1. *Bečki pretisak*, objavljen 1789. u sklopu *Biblioteke za djecu i prijatelje djece*, predstavlja pretisak trećeg autoriziranog izdanja iz 1786. Na to upućuje prije svega činjenica da je ondje ispušten jedino *Predgovor* trećem izdanju, a zadržana ostala oprema knjige. Presudnom pak se naznakom srodnosti ta dva teksta čini nadnevak i mjesto sastavljanja *Predgovora* trećem izdanju koji je umetnut na kraju *Prethodnog izvješća* u bečkom pretisku.

2. *Vraniću kao prijevodni predložak služi prethodno spomenuti bečki pretisak iz 1789.* Tome u prilog govori niz činjenica. Premda Vranić naslovnu ilustraciju s Robinzonom u dvjema verzijama knjige smješta na različita mjesta, (2a) ona – kao i ilustracija pluga – potječe iz bečkog pretiska jer su obje ilustracije otisnute jedino u tom pretisku i u Campeovim autoriziranim izdanjima (i to u trećem slika Robinzona uz naslovnicu, a u prvom unutar teksta), odnosno nisu prisutne u drugim pretiscima.

Vranić, nadalje, (2b) preuzima podnaslov romana koji je doduše prisutan i u pretiscima i u prva tri autorizirana izdanja. No argument iznesen pod (2a) isključuje mogućnost da je riječ o prijevodu teksta iz drugih pretisaka osim onog bečkog jer ti ne prenose slikovni materijal koji je otisnut i u bečkom pretisku i u Vranićevu prijevodu. Stoga kao mogući predložak preostaju samo Campeova autorizirana izdanja, među kojima jedino treće izdanje ima identičan raspored slika s onim u bečkom pretisku, a time posredno i s Vranićevim prijevodom. Uz to bečko izdanje ima zajednički korpus teksta *Prethodnog izvješća* s trećim, a ne četvrtim izdanjem što predstavlja presudnu sponu između bečkog pretiska i Campeova trećeg izdanja.

Naposljetku treba razmotriti i jednu anomaliju u općem ustroju Vranićeva teksta, čije razjašnjenje ponovno upućuje na izvor prijevodnog predloška. Kao što je već bilo spomenuto, Vranić prijevod objavljuje u dva dijela pri čemu mu je razdjelnica dvanaesto poglavlje. Nasuprot tome sva druga izdanja romana objavljena u dva sveska kao granicu uzimaju jedanaesto poglavlje u kojemu Robinzon obolijeva na smrt te ono time predstavlja vrlo promišljeno mjesto prekida naracije kako bi se čitatelje privuklo da posegnu i za drugim dijelom. Tome unatoč, i bez obzira na grafičko isticanje prekida naracije u bečkom pretisku u obliku vodoravne crte ispod koje slijedi kraći tekst s opisom osupnutosti obiteljske družine zbog nagovještaja Robinzonove

pogibije (usp. Campe 1789b, 179), Vranić prvom svesku pridružuje i dvanaesto poglavlje čije središte tvori Robinzonova odluka da izradi čamac.

Navedeni je otklon od razdiobe romana moguće objasniti samo time da Vranić nije bio upoznat s uvriježenom razdiobom romana na dva dijela jer je (2c) prevodio iz jednosveščanog primjerka teksta kao što je upravo onaj bečki. Da je roman prevodio iz primjerka knjige u dva sveska, tada bi se zasigurno pridržavao i originalnog rasporeda poglavlja po svescima. Tu mu informaciju međutim jednosveščano bečko izdanje nije moglo pružiti, već je sam morao donijeti odluku o granici između prvog i drugog dijela pomičući je naposljetku na dvanaesto poglavlje koje u biti posjeduje manju dramatsku potentnost od prethodnog gdje je izvorno bila postavljena granica.

Na temelju prethodno ustanovljenih razlikovnih obilježja pojedinih njemačkih izdanja i pretisaka romana moguće je stoga s velikom sigurnošću ustvrditi da je Vraniću kao prijevodni predložak poslužilo bečko *Novo izdanje* romana objavljeno 1789. u sklopu *Biblioteke za djecu i prijatelje djece*, a koje predstavlja pretisak Campeova trećeg autoriziranog izdanja objavljenog u Wolfenbüttelu 1786.

3.

KONTRASTIVNA ANALIZA CAMPEOVA I VRANIĆEVA TEKSTA

Nakon razrješenja dileme o podrijetlu prijevodnog predloška, moguće je pristupiti i analizi tekstova kako bi se nedvojbeno ustanovio status Vranićeva teksta ili kao vjernog prijevoda ili kao – više ili manje slobodne – obrade izvornog teksta, a to znači prethodno navedenog bečkog pretiska objavljenog 1789. godine.

Budući da je riječ o vrlo opsežnom poredbenom korpusu koji u hrvatsko-kajkavskom prijevodu obuhvaća 597, a u bečkom pretisku 415 stranica primarnog teksta, nemoguće je navesti sve preinake. Poredbenu analizu potrebno je provesti na temelju reprezentativnih primjera, i to na dvije razine: s jedne strane na onoj opće strukturacije teksta (‘makro-razini’), pod čime se podrazumijeva poredbena analiza izvanjskog ustroja djela, prikaza tijeka fabule i likova kao temeljnih odrednica teksta. Potom slijedi i poredbena analiza razlika u jezično-stilskoj strukturaciji tekstova (‘mikro-razini’) kao sredstvo još detaljnijeg razmatranja otklona prijevoda od izvornika. Na obje je razine moguće uočiti tri temeljna postupka kojima se Vranić služi prilikom preinačavanja teksta: ili se pojedini dijelovi teksta ispuštaju ili se dodaju nove tekstualne dionice ili se dijelovi teksta iz predloška parafraziraju.

3.1

Analiza razlika Vranićeva prijevoda i predložka na ‘makro-razini’

Na ‘makro-razini’ izvanjskog ustroja djela u oči odmah upada već spomenuta činjenica da je bečki pretisak objavljen u jednom, a prijevod u dva sveska. Značajan otklon predstavlja i izostavljanje *Prethodnog izvješća*, na čije mjesto Vranić stavlja vlastiti *Predgovor*, dok je daljnji opći ustroj tekstova istovjetan: oba su teksta nakon dviju stranica uvodnog, nenaslavljenog opisa hamburške obitelji iz okvirne radnje podijeljena na trideset poglavlja. No na mnogim je mjestima moguće uočiti da se Vranić ne pridržava izvorne razdiobe teksta unutar pojedinih poglavlja, već odlomke razdvaja i spaja prema vlastitom nahođenju.

Fabula romana u cijelosti je prenesena sukladno redosljedu njena prikaza u njemačkom predlošku. Nakon predstavljanja hamburške obitelji iz okvirne radnje (usp. Campe 1796, I/3) otac započinje pripovijest o najmlađem sinu obitelji Robinzon, kojeg roditelji “ljubili su nespametno” (ibid., I/6) jer, izgubivši dva starija sina, “pustili su dragomu svojem Sineku vu fsem Volju njegovu” (ibid.), tako da taj postaje dangubom čija je jedina želja “po Svetu putovati” (ibid., I/7). Sa sedamnaest godina otiskuje se iz hamburške “Brodostaje” (ibid., I/8) “samo za jedan mali čas vu Angliu” (ibid. 9). No brod putem tone, a putnici i posada dospijevaju u London na drugoj lađi. Premda je Robinzonu već i taj doživljaj trebao poslužiti kao opomena zbog koje bi “drugi put spametneje kaj činil” (ibid., I/20), ne vraća se kući, već se ukrcava na brod za Gvineju, očekujući “da on svoju Sreću na njem fčiniti more” (ibid., I/28).

Na putu posada spašava brodolomnike koje ostavlja “vu Mesto Terre-nouve” (ibid., I/41), gdje je Robinzonovo “nepokojno Serce ipak hlepelo za novum Premembum” (ibid., I/45) pa se ukrcava na brod za “Braziliu” (ibid., I/46), “vu ovo mesto, [...] vu kojem tak mnogo Zlata i Dragoga Kamenja nahaja se” (ibid., I/47). Brod ponovno dospijeva u oluju da bi se na pustom otoku jedino spasio Robinzon.¹³

U oba teksta potom slijedi opis preživljavanja na otoku: premda bez oruđa i oružja, Robinzon uređuje prebivalište, organizira prehranu i pripitomljuje otočne lame. Relativnu idilu života narušava tek erupcija vulkana

¹³ Usp.: “On sam, sam on samehni bil je, koteri zmed ostaleh živ je ostal! Nešto od Straha, nešto od Veselja ves derhtajući, hitil se na Kolena svoja, zdigne Ruke proti Nebu i žuhke Suze roneč z Glasom velikem zahvali Gosponu Neba i Zemlje, koteri njega tak čudnovito je občuval.” (Campe 1796, I/54–55)

(usp. *ibid.*, I/205–207) nakon koje obnavlja “Hižu, Kuhinju i Pivnicu” (*ibid.*, I/226) da bi u kišnom razdoblju izradio i posuđe, ribarsku mrežu, luk i strijele (usp. *ibid.*, I/231–240), a kao znak njegove prisutnosti na otoku od “Rubače [...] Zastavu” s natpisom “vu Dijačkom Jeziku”¹⁴ (*ibid.*, I/245–246), dok od laminih koža šije novu odjeću i obuću (usp. *ibid.*, I/248–250).

No usred posla “počutil je Glavobolju, Stusavanje i Gingavoču po svem Telu” (*ibid.*, 253), “od Slabosti velike obladan, opal je na Postelj” (*ibid.*, I/255) te se čini da umire,¹⁵ čime završava radnja prvog sveska izvornika. Vranić, međutim, tom svesku pridodaje i dvanaesto poglavlje u kojemu se Robinzon uspijeva othrvati bolesti pa se ponovno laća svakodnevnih poslova, ali i priprema za izradu čamca.

Vranićev drugi svezak započinje opisom svakodnevice središnjeg lika ispunjene radom i molitvom. Do obrata u naraciji dolazi kada Robinzon u pijesku otkriva “Sled i Stupaje od Nog človečanskeh” (*ibid.*, II/20), za koje pretpostavlja da su tragovi “jednoga Divjaka, Ljudožerlca, Pesoglavca” (*ibid.*) što potvrđuje i pronalazak ognjišta s ostacima ljudskih kostiju (usp. *ibid.*, II/24–25). Da bi se zaštitio, prebivalište pretvara u “Tverđavu” (*ibid.*, II/36), što se pokazuje razboritim kada se jednog dana pojave “30 Divjeh Ljudih” s “pet Čunov” (*ibid.*, II/41), pristiglih na otok kako bi ondje pojeli zarobljenike. Robinzon spašava jednog od njih, kojeg “pod svoju Obrambu vzel i prijel je, ali samo pod Pogodbum jedne oštre Pokornosti” (*ibid.*, II/59). Time se između Robinzona i Petka uspostavlja odnos ‘vladara’ i ‘podanika’ koji će ostati konstanta svih daljnjih zbivanja, tijekom kojih Petek upoznaje Robinzonov ‘civilizirani’ način života da bi s vremenom i sam pridonio njihovu što ugodnijem životu na otoku.

Nakon neuspješnog pokušaja otplovljavanja s otoka (usp., *ibid.*, II/120–133) Robinzon i Petek pronalaze nasukanu lađu (usp. *ibid.*, II/155), s koje spašavaju ne samo mnogobrojne praktične već i vrijedne stvari, pa tako i “jednu punu Ludričku Zernja zlatoga, i jednu Škatulju z najdragšemi Gemanti” (*ibid.*, II/176). Spašenim alatom još bolje uređuju gazdinstvo na otoku te ga opskrbljuju daljnjim praktičnim napravama poput, primjerice, pluga (usp. *ibid.*, II/216).¹⁶

¹⁴ Pod time se podrazumijeva latinski jezik.

¹⁵ Usp.: “Jedna Težina, kakove on nigdar još čutil ni, pograbila ga je pri Sercu – Dihanje najenkrat prestalo; dobil Zvijanje o vsem Telu – Glavu prignul, i – postal zvun sebe.” (*Ibid.*, I/259)

¹⁶ Usp.: “Dosta onda naj bude rečeno, ako vam povem, da oni z Vremenom fsakoga skoro Meštra, Peka, Kovača, Krajača, Šoštara, Dervodelavca, Ladičara, Kolaru, Lončara, Vertljara, Tesaka, Lofca, Ribiča – i mnoge druge vu njihovom Rukotvorstvu tak srečno nasledovali jesu, da

Polu godine kasnije ponovno stižu kanibali, iz čijih ruku Robinzon spašava Španjolca i Petkova oca (usp. *ibid.*, II/233–239). Po oslobođenju obojicu šalje natrag na Petkov otok da bi odande doveli ostale Španjolce. U međuvremenu pred obalom se usidrila i “Lađa Anglianska” (*ibid.*, II/274) s pobunjenim mornarima koji su ovdje namjeravali ostaviti kapetana zajedno s kormilarom i jednim putnikom. Robinzon i njih spašava da bi potom uz njihovu pomoć savladao pobunjenike te im preoteo lađu (usp. *ibid.*, II/300). Na otok pristiže i Petkov otac sa Španjalcima, od kojih dvojica s dvjema crnkinjama. Prije odlaska Robinzon tu dvojicu proglašava namjesnicima zaduženim za upravljanje otokom na kojemu za kaznu ostaju i šestorica pobunjenih mornara (usp. *ibid.*, II/303–304).

Nakon dvanaest godina boravka na otoku Robinzon s Petkom i njegovim ocem odlazi za Kadix (Cadiz), gdje ostavlja Španjolce, a trgovcu vraća zlato s olupine spašavajući ga tako od bankrota (usp. *ibid.*, II/309). Na daljnjem putu umiru Petkov otac i ugibaju lame. Dospjevši u Portsmouth, Robinzon dijamante s broda predaje udovici engleskog časnika (usp. *ibid.*, II/311) čime i nju spašava od bijede. Drugim brodom odlazi za Hamburg, no oluja u ušću Elbe potapa brod. Od stvari Robinzon jedino spašava “Opravu, koju si on sam iz Kož bil je napravil, i njegovu Senčenicu” (*ibid.*, II/313). Kod kuće zatječe tek oca kod kojeg, izučivši s Petkom “Škrinjariju” (*ibid.*, 318), otvara radionicu, u kojoj “vu Miru, zdravju, i hasnovitoj Poslenosti doživeli su Dneve sede, i sreberne Starosti, i Narod dojdūci preštimalav bude Spomenek dveh Človekov koji Peldu Bratom svojem ostavili su, kak se na ovom Svetu mirno i srečno, a na drugom pak blaženo živeti more” (*ibid.*, 319–320).

Kao što je već rečeno, fabula je romana u prijevodu vjerno prenesena: nijedan događaj iz predložka, ma koliko bio neznatan, nije ispušten, kao što nijedan novi nije pridodan. Dva su mjesta u prijevodu na kojemu je ispušten nešto duži dio teksta (usp. *Campe* 1789b, 169–172; 363–366). Ta mjesta međutim ne predstavljaju fabularne sekvence romana,¹⁷ kao što ni mnoštvo kraćih dodataka tekstu, odnosno ispuštanja, bitno ne zadiru u prikaz tijeka radnje tako da se s punim pravom može ustvrditi da Vranić krajnje vjerno prenosi fabulu romana kako je ona dana u bečkom predložku.

stotinu Dugovanj’, vu kojeh mnogi Europanski Trošihlebi tulikeh Ljudih Pomoč potrebuju, sami si ponapravili jesu.” (*Ibid.*, II/223)

¹⁷ O navedenim mjestima bit će više riječi prilikom usporedbe ideologemskog ustroja obaju tekstova.

Slična je situacija i s likovima: svi su vjerno preuzeti iz predložka pri čemu nijedan novi lik nije pridodan. Usprkos tome u prijevodu je moguće zamijetiti dvije preinake. U njemačkom se izvorniku, naime, središnji lik isprva oslovljava s “Krusoe” (ibid., 4–7) da bi potom ondje to osobno ime iščeznulo, a lik titulirao ili kao ‘Robinzon’ ili kao ‘mlađi Robinzon’, i to sada u smislu njegova osobnog imena. U hrvatskom prijevodu se ime ‘Krusoe’ uopće ne pojavljuje, već ga se u tekstu oslovljava isključivo s ‘Robinzon’ ili ‘mlađi Robinzon’.¹⁸ Vranić, nadalje, prevodi imena niza likova. Tako ime spašenog crnca – sukladno logici imenovanja u predlošku – prevodi s ‘Petek’, a njegova oca sa ‘Četertek’. No povrh toga on i sva imena likova iz okvirne radnje koji nose dijaloške dionice teksta prevodi, i to na sljedeći način:

Tablica 2. Prikaz prijevoda likova iz okvirne radnje romana

Odrasli likovi:	Dječji likovi (prvi dio):	Dječji likovi (drugi dio):
Vater → Otec	Lotte → Julika	Mathias → Francek
Mutter → Mati	Johannes → Miškec	Ferdinand → Ferdinand
Freund A ** → Prijatelj A **	Gottlieb → Petriča	Konrad → Ivica
Freund B ** → Prijatelj B **	Nikolas → Miškec	Hans → Štefek
	Fritzchen → Jožek	Christel → Imbrica
	Diderich → Tonček	Karl → Karol

Pritom su na mnogim mjestima nedosljedno prevedena imena ‘Nikolasa’ i ‘Fritzchena’, a naročito ‘Didericha’, koji se čas imenuju kao ‘Miškec’, čas kao ‘Jožek’, a čas kao ‘Tonček’. No riječ je o likovima koji se svojim dijaloškim replikama ionako pojavljuju na rubu fabule, odakle iz dječje perspektive tek komentiraju zbivanja o kojima otac pripovijeda. Utoliko su svi ti likovi načelno uzajamno zamjenjivi pa su stoga i navedene greške zanemarive, odnosno, bitno ne utječu na recepciju primarne razine teksta. Čini se, naime, da Vranić prevođenjem imena tih likova tek želi položiti što

¹⁸ Poticaj tome pruža već i Campeov predložak u kojemu otac tvrdi: “Sada je, dakle, preostao samo najmlađi koji se zvao Krusoe, a da ne znam zašto” (Campe 1789b, 4). Razmotri li se smislenost tog mjesta, tada se Vranićevo izostavljanje osobnog imena čini opravdanim jer se već i u izvorniku ta informacija doima redundantna. Naravno da se ispuštanjem tog imena gubi neposredna intertekstualna poveznica s Defoeovim djelom što je međutim zanemarivo jer roman ionako cjelokupnim sadržajem upućuje na to djelo kao predložak.

čvršći temelj što boljoj recepcijskoj identifikaciji mladih hrvatskih čitatelja¹⁹ s pričom pri čemu tim postupkom u biti ne zadire u ustroj fabularnog tijeka romana.

No taj postupak stoji u koliziji s kronotopom na kojemu roman počiva. Riječ je o dogodovštinama ne bilo kakva mladića, već mladog Nijemca koji se u svijet otiskuje iz matične, njemačke luke. U Campeovu tekstu uvijek iznova, premda na rubnim dionicama teksta, na vidjelo izbija upravo to njemačko podrijetlo lika. Ta činjenica zbog preuzimanja njemačkih geografskih odrednica (npr. 'Vanzbeka' kao dječjim likovima vrlo poznatog toponima iz okolice), ostaje očuvana i u prijevodu, i to usprkos Vranićevim mjestimičnim prigušenjima njemačkih obilježja kronotopa.²⁰ Na taj način nastaje rascjep između načelno 'njemačkoga' teksta i Vranićeva nastojanja da ga uokviri 'kroatiziranim' imenima dječjih likova uslijed čega ona strše iz teksta i time narušavaju njegovu izvornu konzistentnost. Vranić je u svrhu 'kroatizacije' teksta, odnosno njegova što boljeg recepcijskog prihvaćanja među hrvatskih čitateljima, a na tragu prevođenja imena dječjih likova, trebao 'kroatizirati' i cjelokupni inicijalni postav romanesknog kronotopa tako da ga je primjerice smjestio u neki od dalmatinskih gradova kao ishodište putovanja, što bi međutim već predstavljalo obradu teksta. Ovako Vranićev prijevod, zanemari li se prevođenje imena dječjih likova iz okvirne radnje kao prevoditeljevu namjeru više ili manje uspješne prilagodbe recepcije djela mladim hrvatskim čitateljima, ostaje i u pogledu repertoara likova vjeran prijevodnom predlošku.

Izvanjski ustroj Campeova djela obilježava, nadalje, i uporaba fusnota i dijaloga unutar romanesknog teksta, kao i umetanje autoreferencijalnih dionica i pjesama. I na tim je mjestima u prijevodu moguće zamijetiti otklone od izvornika.

¹⁹ Do tog zaključka dolazi i Jembrih u svojoj studiji o Dijaniću i Vraniću. Usp. Jembrih 2001, 48–49.

²⁰ Tako primjerice u trenutku Robinzonova otkrića krumpira na otoku, a povodom neprepoznavanja tog raslinja, kod Campea slijedi očevo objašnjenje da krumpir u Robinzonovo doba, dakle, prije 200 godina, "u Njemačkoj još uopće nije bio poznat" (Campe 1789b, 74). Vranić tu geografsku naznaku prigušuje prevodeći je s "vu našeh Stranah" (Campe 1796, I/114), čime izbjegava vezivanje kronotopa romana isključivo uz njegovu 'njemačku' ishodišnu točku. Nadalje, Robinzon Petka u izvornom tekstu poučava "njemačkom jeziku" (Campe 1789b, 256) što Vranić prenosi "vu svojem Jeziku" (Campe 1796, II/93), a kada Robinzon zavezanog Španjolca pita odakle je, on to u predlošku pita "na njemačkog i engleskom" (Campe 1789b, 356), što Vranić naprosto ispušta.

Lotte. Was ist das, Munizion? Vater. Schießpulver und Kugeln.	()
(Campe 1789b, 389)	(Campe 1796, II/278)
Sie steuerten nicht weit von der Insel Teneriffa vorbei, auf der sie den hohen Spitzberg liegen sahen. Lotte. Ich meine, der hiesse der Piko von Teneriffa? Johannes. I, das ist ja einerlei! Piko heißt ja Spitzberg. – O nun weiter!	Na putu pako svojem brodili su mimo Međmorja Teneriffe zvanoga, gde jako previsoku Goru <u>koja se Pik. (h) imenuje</u> , videli jesu. ()
(Campe 1789b, 30-31)	(Campe 1796, I/48)
Gottlieb. Vater, nun wollt' ich wohl in Robinsons Stelle sein. Vater. Wolltest du das? Gottlieb. Ja, nun hat er ja alles, was er braucht, und lebt in einem so schönen Lande, wo es niemals Winter wird! Vater. Alles was er braucht? Gottlieb. Ja, hat er nicht Kartoffeln, und Fleisch und Salz, und Zitronen, und kann er nicht von der Milche, die ihm die Lama's geben, Butter und Käse machen?	Petrica. Otec, ja bi rad na Robinzonovom Mestu biti. Otec. Bi rad? ()
(Campe 1789b, 164)	(Campe 1796, I/241)

U prva dva primjera ispušteni su umeci u kojima dječji likovi traže da im otac objasni neke pojmove. Vranić ta mjesta prenosi tako da objašnjenje dano u dijaloškoj formi umeće u tekst očeve naracije, ispuštajući pritom upadicu djece, a da sadržaj tih mjesta bitno ne mijenja. Slično postupa i u ostalim primjerima: tako u trećem primjeru Vranić Julikin ispravak i Jankičevo objašnjenje krati navodeći odmah naziv brda čime preinačuje taj dio teksta, no ne i njegov sadržaj. U četvrtom primjeru izbacuje Petričinu općenitu konstataciju o Robinzonovu ugodnom životu na otoku jer se u nastavku teksta ionako konkretno opisuje obilje hrane kojom Robinzon raspolaže pa se stoga prvi dio dijaloga čini suvišnim. Sagledaju li se takve promjene zbirmo, tada je moguće zaključiti da Vranić izmjenama teksta pristupa vrlo promišljeno, nastojeći pritom ili ukloniti tek ono što se doista čini suvišnim dodatkom²³ ili

²³ Takvim se suviškom u hrvatskom tekstu doima i rasprava o razlici između izraza 'einböckeln' i 'einpäckeln', a napose o etimološkom podrijetlu tih riječi (usp. Campe 1789b, 104), pa je taj dio u prijevodu ispušten.

dijaloške umetke skratiti uklapanjem njihova objašnjenja u primarnu razinu teksta, a da time bitno ne narušava konzistentnost niti tog, didaktičnog dijela romana.²⁴

Jedino što Vranić u prijevodu ispušta u potpunosti, autoreferencijalne su dionice prijevodnog predloška: Campe, primjerice, u jednoj od fusnota opisuje učinak djela “nakon prvog izdanja ove knjige” (Campe 1789b, 375), a u drugoj tvrdi da “su zamalo sva djeca koja govore u ovoj knjizi imala vrlo loše zube” (ibid., 264). Riječ je naime o tome da Vranić ispušta sva ona mjesta na kojima se ističe karakter teksta kao knjižnog proizvoda, neposredno oslovljavaju mladi čitatelji i posvjedočuje autentičnost dječjih pitanja i njihovih komentara.²⁵ Na taj se način prijevodni tekst čisti od naznaka da je u slučaju romana riječ o artifičijelnom kolažu sačinjenom od opisa fiktivnih doživljaja središnjeg lika i autentičnih dječjih reakcija na pripovijedano čime se u biti ništi deziluzionirajući potencijal takvih mjesta, i to u prilog što veće identifikacije čitatelja sa sižejom potkom romana.

Na granici između ‘makro-razine’ i ‘mikro-razine’ teksta nalaze se i tri pjesme umetnute u treće, peto, odnosno, deveto poglavlje izvornika. Vranić sve te pjesme prevodi prilično slobodno udaljavajući se pritom od doslovnog značenja izvornika, a da usprkos tome vjerno prenosi i ritam i temu i raspoloženje pjesama. Kao ogledni primjer može poslužiti prva “Popevka, koju [Robinzon, prim. autora] od svoje pobožne Matere, kada joj se kaj žalasnoga pripetilo je, fsigdar čul je popevati” (Campe 1796, I/73):

Tablica 4. Ogledni primjer Vranićeva načina obrade pjesme

Wer nur den lieben Gott läßt walten,	(a)	Ki na Boga fsa rad spuščä;	(a)
Und hoffet auf ihn allerzeit,	(b)	V njeg’ se ufa, k tomu moli,	(b)
Den wird er wunderlich erhalten	(a)	On ga čuvat ne prepuščä	(a)
In allem Kreuz und Herzeleid;	(b)	Nit v Žalosti, nit v Nevolji.	(b)
		<i>On gladnoga rad nahrani;</i>	(a)
		<i>V Pogibeli rad obrani.</i>	(b)
Wer nur dem Allerhöchste traut,	(c)	Po Putu ki njegovom hodi	(c)
Der hat auf keinen Sand gebaut.	(c)	Zna da zidal ni na Vodi!	(c)
(Campe 1789b, 48)		(Campe 1796, I/73)	

²⁴ Jedino ispuštanje bitne dijaloške replike jest ono očeva komentara u vezi Jožekova pisma Robinzonu gdje otac tvrdi da “ni ovdje u Europi mnoštvo zlata čovjeka ne čini boljim ni sretnijim” (usp. ibid., 117).

²⁵ Tako Vranić u prijevodu ispušta i autoreferencijalnu opasku oca na pisma koja djeca pišu Robinzonu: “No u priči koju sada pišem o njemu dat ću otisnuti i vaša pisma” (ibid., 118).

Usporede li se stihovi iz navedenog primjera, moguće je uočiti da se Vranić nigdje ne drži doslovnog teksta originala, već temu pjesme – hvalospjev Bogu – izriče na novi način, odabirući u tu svrhu hrvatske izraze koji se čine što prikladniji za uspostavu originalnog ritma pjesme pa tako u prvoj strofi izričaj ‘Boga pustiti vladati’ prenosi sa ‘spušćati na Boga’, a u trećoj ‘čudesno očuvati’ s ‘nepropušćati čuvati’. Krajnje tankočutni osjećaj za prevođenje Vranić demonstrira u četvrtom stihu gdje teško prevodivi izraz ‘u svem križu i patnji srca’ prenosi s ‘nit v Žalosti, nit v Nevolji’, odnosno u zadnjem stihu gdje doslovni izraz ‘graditi na pijesku’ vrlo umješno pretvara u ‘zidati na Vodi’, čime oblikuje još snažniju metaforu vjere nego li je to slučaj u izvorniku. Pritom se dva pridodana stiha, u kojima se još jednom ističe središnja misao, posve uklapaju jer ne narušavaju ni ritam ni ustroj pjesme.

Na temelju svega do sada iznesenog moguće je ustvrditi da je u Vranićevu prijevodu vjerno očuvana fabula romana, kao i repertoar likova s njihovim izvornim obilježjima. Veće izmjene, poduzete prije svega u fusnotama, dijaloškim umecima i pjesmama, ne utječu bitno na prikaz fabule tako da se čini posve opravdanim zaključiti kako *Vranićev tekst iz perspektive analize ustroja njegove ‘makro-razine’ predstavlja vrlo vjeran prijevod bečkog pretiska Campeova romana iz 1789.* Najveći nedostatak ustroja prijevoda na toj razini leži tek u Vranićevu pogrešnom odabiru mjesta razdiobe romana na dva dijela, uslijed čega je prigušena izvorna dramatičnost završetka prvog dijela romana. Uz to se kao manji nedostatak prijevoda nameće i Vranićevo konzekventno ispuštanje autoreferencijalnih dionica teksta u kojima se dodatno ističe fiktivni karakter romana, čime se krati estetsko-recepcijski domet polivalentne ustrojenosti izvornog teksta.

3.2.

Analiza razlika Vranićeva prijevoda i predložka na ‘mikro-razini’

Pored otklona na ‘makro-razini’ u Vranićevu je tekstu moguće zamijetiti i odstupanja od izvornika na razini jezično-stilske strukturacije hrvatskog prijevoda (‘mikro-razini’). Riječ je o nizu izmjena teksta uslijed odabira posve određenih jezičnih izraza u svrhu prenošenja i sadržaja i stilskih obilježja njemačkog predložka, a koji cjelokupnom prijevodu daju specifični ton. S tim u vezi potrebno je istaknuti Vranićevo preuzimanje u hrvatski tekst nekih pravopisnih i gramatičkih obilježja njemačkoga jezika, doslovno

prevođenje pojedinih izraza, kao i mjestimične nespretnosti u prevođenju. Uz to je, međutim, u prijevodu zamjetan i postupak zamjene frazema iz njemačkog predloška sličnim ili srodnim hrvatskim izrazima, odnosno ispuštanje i/ili dodavanje pojedinih izraza, kao i postupak jezično-stilske i sadržajne dorade teksta u svrhu njegove što bolje profilacije.

U vezi s prvim u oči odmah upadaju dva ortografska rješenja koja se u prijevodu neposredno preuzimaju iz njemačkoga teksta: s jedne strane, riječ je o pisanju imenica velikim početnim slovom, a s druge, prilično proizvoljnoj uporabi interpunkcijskih znakova, naročito zareza i dvotočke, koja u oba teksta otežava praćenje tijeka naracije. U prijevodu se nadalje neodređeni član vrlo često neprimjereno prevodi kao ‘jedan’: Tako pripovjedač u hrvatskom tekstu tvrdi da su se “obodva Gospodari” pobrinuli za “jednu dobru Večerju” (Campe 1796, II/244), a da također spašeni Španjolac “sam vu jednomu Čunu tamo pojti hoće” (ibid., II/260). Uz to se mogu pronaći mjesta na kojima je preuzet i cjelokupni gramatički ustroj njemačke rečenice kao u sljedećim navodima:

Tablica 5. Ogledni primjeri preuzimanja gramatičkog ustroja njemačke rečenice

Auf dieser wurde einer nach dem andern gesetzt, und von Robinson und Freytag zur Burg getragen.	Na ovih bili su jedan po jedan <i>od</i> Robinzona i Petka vu Tverđavu odnešeni.
(Campe 1789b, 362)	(Campe 1796, II/244)
Ein gleiches zu thun, war auch Donnerstag bereit.	To isto fčiniti bil je, i Četertek pripraven.
(Campe 1789b, 376)	(Campe 1796, II/260)

Vranić neka mjesta prevodi doslovce. Tako, primjerice, usklik kojim djeca izražavaju žaljenje da je pripovijest za ovu večer gotova, a koji u izvorniku glasi: “O *schon wieder aus!*” (Campe 1789b, 359), prenosi s: “O i *pak je van!*” (Campe 1796, II/238) umjesto s: ‘O ne, ponovno je gotovo!’. Nezgrapno je i prijevod opisa Petkova spašavanja Robinzona iz mora, kada se tvrdi: “ovak *mertvoga* iznesel ga je van na Zemlju“ (ibid., II/202). Vranić s ‘mertvoga’ prenosi izraz ‘den Erblassten’, ‘blijedoga’, koji u izvorniku ipak daje naslutiti da je Robinzon još živ. Slični je prijevodni propust sadržan i na mjestu gdje otac djeci nagovještjuje da će se s Robinzonom još svašta desiti, na što Jankič u hrvatskoj verziji uzvraća: “To mi je *čudno!*” (ibid., II/239). Tome nasuprot u izvorniku stoji: “Nun, das *soll mich wundern!*”

(Campe 1789b, 359), dakle, da se on tome – suprotno onome što je izrečeno u hrvatskoj verziji – ‘uopće ne čudi’, a što je i u skladu s logikom naracije. Slični je slučaj kada Španjolac zahvaljuje Robinzonu za oslobođenje riječima: “koje vam mi nigdar zadovoljno *naplatiti* mogli ne budemo” (Campe 1796, II/251). Iz prijevoda proizlazi da je Robinzon ostao dužan Španjolcu za oslobođenje, a ne obratno, dok u izvorniku ispravno stoji ‘za koje vam se nikada nećemo moći *odužiti*’.

U vezi izvora većine Vranićevih prijevodnih omaški paradigmatskim se čini sljedeći primjer: kada Robinzon razmišlja o svojim podanicima, za njih se u hrvatskom tekstu tvrdi: “[...] od Volje samo njegove *viseli su*, i bili su *zavezani* [...]” (ibid., II/245) dok u izvorniku stoji: “[...] *hingen* lediglich von seinem Willen *ab*, und waren *verbunden* [...]” (Campe 1789b, 363). Vranić mjestimice, kao i ovdje u slučaju izraza ‘verbunden sein’, u obzir uzima tek osnovno značenje glagola – ‘verbinden’ u smislu ‘povezati, zavezati’ – ispuštajući iz vida kontekst u kojemu taj glagol zadobiva drukčije značenje, naime, ovdje ‘biti obvezan’. Daljnji je primjer čestih izvora prijevodnih propusta prisutan u prvom dijelu rečenice, gdje Vranić previđa da je riječ o djeljivom glagolu pa na tom mjestu prevodi tek glagol ‘hängen’, koji doista znači ‘visjeti’ dok glagol ‘abhängen’ znači ‘ovisiti’.

Omaške u prijevodu nastaju i uslijed pogrešnog razumijevanja teksta. Kao ogledni primjer moguće je navesti mjesto, gdje majka, pozivajući djecu na večeru, u hrvatskom tekstu izražava žaljenje da moraju “*pretergnuti*” (Campe 1796, II/130), odnosno ‘prekinuti’ (pripovijedanje) dok u predlošku na tom mjestu stoji glagol ‘*aufbrechen*’, što znači da majka žali što djeca mora ‘poći (u kuću)’.

Da prijevodne zabune ponegdje imaju i dublje opravdanje, vidljivo je iz rečenice u kojoj se opisuje kako Robinzon namjerava kročiti u spilju iz koje je istrčao prestravljeni Petek: Robinzon je “vzel vužgani Lučernik vu Ruku levu, a vu desnu z Zernom nabitu Pištolu, i ovak išel je tomu *Strašilu* naproti” (ibid., II/268). U izvorniku navedena rečenica završava: “[...] und ging dem *Abendtheuer* beherzt entgegen“ (Campe 1789b, 382). Vranić se ovdje – svjesno ili ne, ali u svakom slučaju simpatično – poigrava s naoko sličnim izrazima ‘Abenteuer’ i ‘Ungeheuer’ tako da u hrvatskom prijevodu središnji lik više ne ide ususret ‘pustolovini’ nego ‘strašilu’. Prijevodna je to ‘omaška’ koja, međutim, ne destruiira semantički naboj navedenog mjesta već naprotiv upućuje na Vranićevo brižljivo postupanje čak i na onim mjestima koja očigledno ne predstavljaju ni vjerni prijevod ni parafrazu teksta, ali ni njegovu obradu jer se – kao u navedenom primjeru – u semantičko

polje ‘pustolovine’ lako može uvrstiti i pojam ‘strašila’ tako da se u konačnici značenjski sklop tog mjesta ne mijenja. Obilježje je to prijevoda, koje na vidjelo izbija na mnogim mjestima, a koje predstavlja naznaku pomnog rada na prijevodu njemačkog predloška.

Naime, uz do sada navedene primjere prijevodnih omaški moguće je – kao jedno od prvih pozitivnih obilježja prijevodnog teksta – istaknuti Vranićevu vrlo vještu zamjenu frazema iz predloška drugim izrazima, a da je njihovom uporabom preneseno zamalo isto značenje. Tako prilikom uhođenja pobunjenih mornara pripovjedač tvrdi da su se Robinzon i Petek smjestili na “Anhöhe, von der sie *alles, was voring, bemerken konnten*” (ibid., 388), tj. na ‘uzvisinu, odakle su mogli zapaziti sve što se zbivalo’, za što u prijevodu stoji: na “Bresanjek, iz kojega *vsaki najmenši Koračaj njihov* tak videti mogli su” (Campe 1796, II/276). Takve se zamjene ne ograničavaju samo na imenice, već se pritom često mijenja i glagolska osnova rečenice. Tako se u sklopu opisa trgovca iz Kadixa u izvorniku navodi da je za njega trgovina crnim robljem ‘*bio užas*’ (usp. Campe 1789b, 370), za što kod Vranića stoji da mu “*Terštvo* ovakovo *odurjavalo se je*” (Campe 1796, II/252). Ugledavši pak usidrenu lađu i pomislivši da je riječ o gusarima, “Robinson *schauderte*” (Campe 1789b, 387), tj. ‘naježio se’, što Vranić prenosi kao: “*Čami prehajali su ga*” (Campe 1796, II/276).

U prijevodu se i ispuštanje pojedinih izričaja, odnosno njihovo dodavanje, podjednako tako poduzima u svrhu što bolje profilacije teksta. Tako se primjerice u rečenici u kojoj pripovjedač tvrdi da Robinzon “nimalo ne dvojil, da [zatočenici, prim. autora] ne bi na Klanje vlečeni bili” (ibid., II/42) ispušta nastavak izvorne rečenice: “und in demselben Augenblick wurde diese seine Vermuthung auf die schrecklichste Weise bestätigt” (Campe 1789b, 221), tj. ‘istog se trenu njegova pretpostavka potvrdila na najstrašnji način’. Riječ je o suvišnom dijelu jer u idućoj rečenici slijedi upravo opis klanja jednog od zatočenika. Suvišnim se doima i rečenica iz predloška na mjestu, gdje pripovjedač Robinzonovo pomicanje kamene gromade ispred spilje komentira s: “Es gelang ihm.” (ibid., 149), odnosno ‘Uspio je.’, a što Vranić ispušta jer odmah slijedi detaljan opis tog pothvata tako da navedena rečenica, anticipirajući buduća zbivanja, u biti poništava napetost navedene dionice teksta.²⁶

²⁶ Naravno, postoje i obrnuti slučajevi kada se iz prijevoda ispuštaju i bitne obavijesti. Tako se u dijelu teksta, gdje se opisuje preuređenje druge spilje u ljetno spremište ne prenosi podatak da se ta nalazila na svega četvrt sata udaljenosti od ‘Tverdave’ (usp. ibid., 384).

Što bolja profilacija teksta čini se niti-vodiljom i Vranićeva postupka dodavanja izraza: tako se Robinzovo čuđenje nad sijenom koje se zapalilo samo od sebe potencira dodavanjem izraza “kakti Cepec” (Campe 1796, I/227), a u opisu se vragolija šarlatana, koji “einen Vogel in eine Maus verwandeln, einen geköpften Vogel wieder lebendig machen können u.s.w.” (Campe 1789b, 244), nimalo narativni ‘itd.’ konkretizira: “[...] kak iz Kokoši Muhu, iz Muhe Karvana, iz Karvana Gerlicu, i ovom spodobna fkratkom Času večkrat prestvori” (Campe 1796, II/77). Dodatnim se sadržajem nadalje upotpunjava rečenica gdje se opisuje Robinzonova ljutnja nad divljacima koji su namjeravali pojesti Španjolca: kao i u izvorniku “Kerf [mu...] počela je kipeti”, no uz dodatak u prijevodu “po fseh Žilah”, da bi mu i “Serce [počelo] glasno tuči”, čemu se u prijevodu dodaje: “i Serditost po fsem Telu se razlevati” (ibid., II/229). Iz kulturološke perspektive zanimljivim se čini prenošenje popisa ‘štetnih pića’ na koje se otac “od Mladosti [...] navadil” (ibid., II/87), a u vezi kojih obećava da će ih se ostaviti: ‘Kavi, vinu i pivu’ iz njemačkog predloška dodaje se i “Slivovica” (ibid.), a ispušta – ‘čaj’ (usp. Campe 1789b, 252). Kao daljnji ogledni primjer da je Vranić i prilikom dodavanja izraza postupao vrlo brižljivo može poslužiti mjesto gdje se u izvorniku neutralno navodi da je Robinzon “predal Gemante Fdovici” (Campe 1796, II/311), što Vranić proširuje umetanjem priloga ‘drago-voljno’, ističući na taj način u još većoj mjeri plemenitost tog čina.²⁷

Najprikladnijim se primjerom ispuštanja i dodavanja izraza čini sljedeći navod:

Tablica 6. Primjer i ispuštanja i dodavanje dijelova rečenica

Nach diesem kurzen aber herzlichen Gebete, weidete er seine Augen bald an dem grossen blauen Gewölbe des Himmels; bald an den Bäumen und Stauden, die in frisches Grüngekleidet, und mit Thau beperl, so lachend vor ihm da standen; [bald an seinen treuen Lama's, die sich freudig und liebkosend um ihnher drengten]. Es war ihm, als wäre er voneiner langen Reise wieder zu den

Za dokončanum ovum kratkum, ali zažganum Molitvum, ragledaval se je i pasel Oči svoje, vezda po neizmernoj i visokoj nebeskoj Modrini, vezda po Drevju, Germovju, i Zemlje, koter a z novum Zeleninum oblečena, stojezerverstnemi Rosekaplicami kakti z tulikemi dragemi Đundi nakičena Svetlost Trakov Sunčeneh od sebe su odbijala, i Očim njegovem vugoden Pogled činila (). Pri fseh oveh videlo mu se je tak, kak se vidi

²⁷ Postoje i mjesta na kojima je dodavanje suvišno. Tako, primjerice, nakon što je Robinzon Španjolcu pokazao stvari spašene s potonule lađe, ovaj “*tak jako nad fsem se je čudil, da od Čuda velikoga nit Reči ne mogel govoriti*” (Campe 1796, II/252), gdje se nepotrebno udvajaju izrazi čuđenja, čega nema u izvorniku.

Seinigen ge-kommen; sein Herz floß über,
und ergoß sich in süßen Freudenthränen.

(Campe 1789b, 183)

onomu, koj iz dalekoga kakvoga Puta,
Domom dojde i k svojem se poverne ().

(Campe 1796, I/264)

U oba se teksta Robinzon nakon obavljene molitve prepušta užitku doživljaja prirode: u izvorniku uživa u ‘velikom, plavom nebeskom’ svodu kojemu se u prijevodu dodaje da je bio i ‘neizmjeran’, da bi potom u izvorniku pažnja bila usmjerena na ‘u zelenilo odjeveno drveće i grmlje’ koje se Robinzonu ‘smiješi ukrašeno bisernom rosom’ dok se u prijevodu ‘drveću i grmlju’ dodaje ‘zemlja’ koja je sada ‘ukrašena tisućuvrtnim rosnim kapljicama od koje se odbijaju sunčeve zrake, što sve predstavlja ugodan prizor za Robinzonove oči’. Na mjestu tog dodatka u izvorniku stoji daljnji primjer Robinzonova prisnog odnosa spram prirode, naime, slika ‘njegovih vjernih lama koje se radosno i dražesno guraju oko njega’, što Vranić ispušta, kao i u idućoj rečenici njen završni, sentimentalistički dio iz predloška,²⁸ u kojemu se navodi da ‘se njegovo srce rastapalo i razlilo u slatkim suzama radosnicama’, umjesto čega stavlja udvojenju predodžbu o ‘povratku kući’. Navedeni primjer pokazuje kako Vraniću, bez obzira na zamjenu i/ili ispuštanje pojedinih izričaja, ipak polazi za rukom sačuvati semantički postav mjesta, a naročito njegov narativni ugođaj. Pritom ispuštanje teksta (slika s lamama i sentimentalistički završetak) bitno ne umanjuje narativnu vrijednost te dionice, dapače, umetanjem efekta ‘šarenog presijavanja sunčevih zraka u rosnim kapljicama’ stilski se tu dionicu i obogaćuje.

To nije međutim jedino mjesto u prijevodu gdje se izvorni izričaj ne samo dobro prenosi već i stilski poboljšava. Tako se primjerice prilikom opisa neuspješnog spremanja sijena, u izvorniku navodi: “Aber bey dieser Arbeit muß’ er erst *Lehrgeld bezahlen*“ (Campe 1789b, 154), što Vranić – udaljujući se od doslovnog izraza ‘platiti školarinu’ – umješno prevodi kao: “Ali i ovde *zmešali su mu se Računi!*” (Campe 1796, I/227). Slično u situaciji kada Robinzon Petka želi zastrašiti tako da nikada više ne poželi ljudsko meso, stoji: “[... Robinson] *machte ein erschreckliches, Unwillen und Abscheu ausdrückendes Gesicht*” (Campe 1789b, 237). Riječ je o dužem nizu izraza koji Vranić krati u izričaj: “s *Obrazom pune ljute Hudovoljnosti*”

²⁸ Na ovom je mjestu, ali i u cjelokupnom prijevodu, moguće zamijetiti da Vranić – koliko je to moguće – nastoji ispustiti dionice teksta u kojima na vidjelo izbija ‘sentimentalističnost’ koju Campe u *Prethodnom izvješću* napada kao “moralnu pošast” (ibid., *Prethodno izvješće*), a da joj u tekstu romana sam podliježe.

(Campe 1796, II/65), a da time ne umanjuje značenjski naboj tog mjesta. U prijevodu postoje i primjeri uspješnog proširenja izričaja: tako se u njemačkom predlošku navodi da je Robinzon u olujnoj noći sjeo u kut i "*fühlte Todesangst*" (Campe 1789b, 86), tj. 'oćutio strah od smrti', što Vranić prenosi s: "i čakal, je li skoro dojde Vura Smerti njegove" (Campe 1796, I/132).

Kao primjeri Vranićeve silne brige u vezi primjerene slikovitosti upotrijebljenih jezičnih izričaja, odnosno što veće zornosti prevedenoga, moguće je navesti sljedeća mjesta: u sklopu svog objašnjenja svrhe požrtvornosti otac djecu upozorava da će morati "*etwas sehr Unangenehmes erdulden*" (Campe 1789b, 263), što Vranić krajnje zorno prenosi sa: da će morati "*večkrat mnoge žuhke Kaline pregutati*" (Campe 1796, II/103). Ovdje se relativno apstraktni izričaj o 'trpljenju neugodnosti' prevodi na način koji se čini posve primjeren uzrastu implicitnih čitatelja.²⁹ Daljnji je primjer zornog prevođenja mjesto, na kojemu Petek, ne uviđajući isprva pravi razlog Robinzonovu veselju, pomišlja, "daß er *wahnsinnig geworden wäre*" (Campe 1789b, 400), što Vranić, zapostavljajući mogućnost prevođenja tog mjesta s: 'da je poludio', prenosi kao: "da su mu se Kotači pomešali" (Campe 1796, II/296). Podjednako tako komentar pripovjedača: "Nun *gingen Freytag die Augen auf*" (Campe 1789b, 400), tj. 'sada su se Petku otvorile oči', slikovito dopunjuje s: "Vezda stopram prešla je Petku *Megla z pred Očih*" (Campe 1796, II/296). Krajnje je slikovit i prijevod Robinzonova savjeta onima koji ostaju na otoku, da "[...] *die jedesmalige Erndte unter sich theilen*" (Campe 1789b, 406), tj. da 'među sobom razdijele svaki urod', što se prenosi s: "*Plaču Žuljov vašeh med vas razdelite*" (Campe 1796, II/305).

Vranić nadalje odabirom jezičnih izričaja dorađuje i opise pojedinih pojava i/ili zbivanja u romanu. Tako, primjerice, Robinzon ljude u predlošku naziva "*schwache Erdewürmer*" (Campe 1789b, 282), tj. 'slabim zemaljskim crvima' da bi se u prijevodu 'slabost', odnosno 'nemoć' ljudi naspram Božje providnosti dodatno istakla s: "*gingavi Zemlje Červi*" (Campe 1796, II/127). Slično je u prijevodu dorađen i očev savjet Juliki, koja se brine da će se Robinzon prehladiti: "Sey deswegen nur unbesorgt!" (Campe 1789b, 286). To se mjesto sukladno predlošku moglo prevesti neutralno s: 'Ne brini se zbog toga!', no Vranić pojačava emocionalni naboj te rečenice prevođeci je kao: "Nikaj si anda zato Glave naj treći!" (Campe 1796, II/132).

²⁹ Čini se da Vranić u tom pogledu slijedi Campeov zahtjev da samo "jezik života" (Ewers 2010, 72) može biti pravi kriterij oblikovanja književnog djela namijenjenog djeci jer ona "mogu pojmiti samo ono, što je smješteno unutar horizonta njihovih aktualnih potreba, ono, što pripada području koje mogu praktički primijeniti, izvesti, prakticirati" (ibid.).

Čini se da je jedan od bitnih razloga stilsko-jezičnih otklona prijevoda od predloška upravo Vranićeva jezična senzibilnost koja progovara iz navedenih primjera, a čiju je potkrjepu moguće pronaći na mnogim mjestima: Tako se, primjerice, mjesto, gdje Robinzon, nakon što je u zaljevu ugledao usidrenu lađu, s brijega trči “atemlos” (Campe 1789b, 302), dakle ‘bez daha’, prenosi zamalo pjesnički s “kakti Serna” (Campe 1796, II/155). U nastavku se prikaz Robinzonove uzbuđenosti pojačava tako što se njegovo hitro penjanje po ljestvama opisuje “kak da bi Perje bil imal” (ibid.). U njemačkom tekstu Robinzon ima ‘Flügel’, tj. ‘krila’, što naoko predstavlja sitnu razliku u izrazima, no sagleda li se značenjski domet ‘krila’ u metafori ‘hitrosti’, tada uporaba izraza ‘perje’ povrh toga asocira silnu emocionalnu uskomešanost, čime se proširuje semantički postav tog mjesta.

Slično dotjerivanje teksta poduzima se i na mjestu gdje Petek otkriva oca u čamcu te se s mnogo pažnje brine o njemu. U izvorniku stoji da mu je pritom tako brzo pristupio “[...] daß man kaum bemerken konnte, daß er den Boden berührte” (Campe 1789b, 362), dakle, ‘kako se jedva moglo uočiti da dotiče tlo’. Vranić to prenosi s: “da jenkrat niti spaziti ne bilo moči, jeli po Zemlji, ali po Zraku stupa” (Campe 1796, II/243). Postupak što boljeg udešavanja hrvatskog teksta prisutan je i na mjestu gdje Robinzon pita Petka hoće li mu pomoći u sukobu s divljacima. Ovaj odgovara: “Mit Leib und Leben!” (Campe 1789b, 350), što Vranić prenosi kao: “Z Življenjem i z Kervjum!” (Campe 1796, II/225) potencirajući uporabom izraza ‘krv’ umjesto ‘tijelo’ dodatno doživljaj Petkove odanosti. Sličan je postupak na djelu kada se u prijevodu tvrdi da je Robinzon nakon neuspješne potrage za hranom morao “za dobro prieti z gladnem Terbuhom vu Postelj se postaviti” (ibid., I/81) dok u izvorniku stoji tek “*hungrig zu Bette zu gehen*” (Campe 1789b, 52), tj. ‘otići gladan u krevet’.

Vranić mjestimice stilski dotjeruje i sintaktički ustroj rečenica. Kao primjer za to može poslužiti opis Robinzonove umješnosti oranja:

Tablica 7. Ogledni primjeri stilskog dotjerivanja ustroja rečenice

“[...] und endlich ging das Geschäft so gut von statten, als wenn Robinson und Freitag ausgelernte Landleute, und die Lama’s Ochsen oder Esel wären.

(Campe 1789b, 345)

“[...] i Oranje tak odhajalo je viteško, kak da bi Robinzon i z Petkom najzvučeneši Orači, Lamaze pako vre k tomu privučeni Oslu, ali Voli bili.

(Campe 1796, II, 218)

U oba su teksta Robinzon i Petek ‘zvučeni Orači’, dok su lame kod Campea tek ‘Osli, ali Voli’ kojima se u prijevodu domeće atribut ‘privučeni’ tako da se stavljanjem pridjeva ispred obiju imenica (‘Orači’ i ‘Osli’) rečenica stilski dotjeruje.

U prijevodu je nadalje moguće pronaći i mjesta na kojima se dotjeruje i/ili ispravlja sadržaj predloška. Tako se u izvorniku navodi da je Robinzon kapetanu neposredno prije napada na pobunjeničku lađu “*seine Meinung eröffnet hatte*” (Campe 1789b, 393), tj. ‘razotkrio mu svoje mišljenje’ pri čemu je ovdje riječ ‘Meinung’ pogrešno upotrijebljena jer se ne radi o ‘mišljenju’ već o ‘naumu’ (‘Vorhaben’) preotimanja lađe pa se točnijim čini Vranićev prijevod: “svoje *Nakanjenje* odperl je” (Campe 1796, II/285). Slična je jezična nespretnost u njemačkom predlošku zamjetna i na mjestu gdje se opisuje sva težina prebacivanja čamca koji su izradili Robinzon i Petek do mora. Pripovjedač to komentira zdvojnim usklikom: “Hier stand der Karren einmal wieder *am Berge!*” (Campe 1789b, 272), tj. ‘Ovdje su ponovno kola stala na brdu!’, što Vranić prenosi s: “Ovdje ipak Kola *su fgreznula!*” (Campe 1796, II/112). I u predlošku i u prijevodu dominira slika ‘kola’, pri čemu ona sukladno navedenom doslovnom značenju njemačke fraze u izvorniku ‘stoje na brdu’, što bi eventualno moglo asocirati rješenje problema da se ‘kola’/‘čamac’ naprosto gurnu nizbrdo, a što je s čamcem upravo bilo nemoguće učiniti. Tome nasuprot u hrvatskom su prijevodu ‘kola zaglibila (u blatu)’ čime se u još većoj mjeri ističe predodžba o nemogućnosti pomicanja čamca s mjesta bez dodatnog alata.

Kao vrhunac dotjerivanja teksta moguće je izdvojiti i mjesto, na kojemu Robinzon shvaća koliko je sreće imao da je završio na sjevernom dijelu otoka a ne na južnom, kamo su dolazili domoroci i gdje bi odmah “*ein Raub der Wilden gewesen sein*” (Campe 1789b, 290), tj. ‘bio plijenom divljačaka’, što Vranić zamalo poetski prenosi s: da bi “postal *Pečenka Požerljivosti divjačke*” (Campe 1796, II/138). U prijevodu se povrh toga mogu pronaći i izričaji iz usmenoknjiževne tradicije: tako Vranić divljake ne naziva ‘kanibalima’, kako to čini Campe, već “Pesoglavc[ima]” (ibid., II/20), što predstavlja naziv za ljudoždere preuzet iz usmenoknjiževne tradicije.³⁰ Uz to se u prijevodu pojavljuje i niz novotvorbi. Tako se “Gedankenwinkel” (Campe 1789b, 163) prevodi kao “Mislokut” (Campe 1796, I/237), “Aberglaube” (Campe 1789b, 243) kao “Baboverstvo” (Campe 1796, II/74), a “Physik” (Campe 1789b, 155) kao “Teloznanost” (Campe 1796, I/228).

³⁰ Usp. Bošković-Stulli 1975, gdje je uvršten i tekst o ‘psoglavima’ kao ljudožderima.

3.3.

Završni osvrt na poredbenu analizu prijevoda i predložka

Uzme li se u obzir sve do sada izneseno u sklopu analize provedene i na ‘makro-razini’ i na ‘mikro-razini’ prijevoda i njegova predložka, moguće je ustvrditi da je pored mjestimičnih prijevodnih propusta glavnina teksta iz predložka korektno prenesena. Na ‘makro-razini’ prijevoda vjerno su preneseni fabula romana i svi likovi te su usprkos rijetkim kraćenjima mahom sačuvane i didaktičke dijaloške dionice okvirne radnje. Premda fusnote iz njemačkog izvornika nisu preuzete, Vranić je u vlastitim, dometnutim fusnotama očuvao i znanstveno-popularni karakter djela. Uz to ni otkloni u oblikovanju umetnutih pjesama ne narušavaju izvornu konzistentnost teksta dok je kao jedini veći nedostatak na ‘makro-razini’ prijevoda moguće izdvojiti pogrešnu razdiobu romana na dva dijela te ispuštanje autoreferencijalnih dionica teksta. Na ‘mikro-razini’ prijevoda dominira Vranićevo nastojanje da pomnim odabirom jezičnih izričaja u hrvatski tekst prenese po mogućnosti sva stilsko-jezična obilježja njemačkog predložka, što mu je na temelju iznesenih primjera i pošlo za rukom. Stoga je moguće zaključiti, kao prvo, da *Vranićev tekst ne predstavlja obradu već vjerni prijevod Campeova romana*. Kao drugo, premda Vranić na mnogim mjestima intervenira u tekst predložka, *tim izmjenama bitno ne zadire u njegov značenjski i stilski postav*, već naprotiv, na mnogim mjestima *izvorni tekst dotjeruje i u jezično-stilskom i u sadržajnom pogledu*. Odatle proizlazi da je u slučaju Vranićeva prijevoda riječ o tekstu takve vrсноće i jezične senzibilnosti, koji – premda je prijevod – lako može, kao treće, *poslužiti kao ogledni primjer fabularno i stilsko-jezično dobro strukturiranog narativnog teksta*.³¹

³¹ Usporedi li se Vranićev prijevod s onim Nagyove *Genovéve* kao drugim prijevodnim pokušajem uvođenja romana u hrvatsku dječju književnost, tada je moguće ustvrditi da Vranićev tekst svojom jezičnom i stilskom konfiguracijom uvelike nadmašuje Nagyov. U vezi analize Nagyova prijevoda usp. Engler 2012.

4.

(AUTO)CENZORSKO ODOMAĆIVANJE
IDEOLOGEMSKOG POSTAVA *ROBINZONA MLADEG*

Prevođenjem Campeova romana Vranić u korpus hrvatske dječje književnosti ne uvodi samo određenu vrstu pripovjedi s njenim stilsko-jezičnim specifičnostima, što je predstavljalo predmet dosadašnjih razmatranja, već i 'sliku svijeta' na kojoj počiva tekst, dakle određeni ideologemski postav, kako je on satkan u dubinskoj strukturi romana. Sukladno Pelešovu tumačenju romana, ideologemski se sloj nekog književnog teksta sastoji od niza pripovjednih entiteta koji prebivaju na ontenskoj razini teksta (usp. Peleš 1999, 254–260). Riječ je o "sememima ili jedinicama posebnog značenja" (ibid., 276) čiji se jedinstveni semantički postav u načelu konstituira u suodnosu s drugim narativnim jedinicama.³² Pritom, međutim, ideologemske sastavnice književnog teksta svojom semantičkom produžnošću upućuju i na širi idejni, ideološki i društveno-povijesni kontekst djela tako da predstavljaju mjesto doticanja u tekstu, s jedne strane, općih društvenih diskurzivnih praksi, a s druge onih književnih (usp. Brešić 1991, 53). Na tim se mjestima u tekstu povrh toga ne zbiva samo preslikavanje ideologemskih sastavnica diskurzivnih praksi, već i njihovo "preiščitavanje, preakcentiranje, stapanje i premještanje" (Biti 2000, 225), i to kao posljedica "sraza među dinamikama raznorodnih [društvenih] znakovnih sustava" (ibid., 272). Sukladno tome nameće se pitanje, uolikoj mjeri Vranić u svom prijevodu zadire u idejni imaginarij Campeova narativnog svijeta te eventualno disruptira ideologeme sadržane u njemačkom predlošku.

Slika svijeta koju Campe ocrtava u *Robinzonu Mlademu* izgrađena je na trima temeljnim uporišnim točkama: na 'Božjoj providnosti', 'razumu'/'umu' i 'čovjeku'/'čovječanstvu'. Pritom su u njegovu narativnom svijetu i pojedini, konkretni čovjek, odnosno njegov razum, i čovječanstvo, odnosno sveukupna ljudska umstvenost, podređeni Božjoj providnosti koja kao svemoguća upravlja svime (usp. Campe 1796, I/55–59). Odnos pak između čovjeka i razuma jest onaj uzajamne isprepletenosti, u sklopu koje je čovjek "podređen" razumu, no ujedno "raspoláže njime ovisno o stupnju svog odgoja i obrazovanja. [...] Čovjek se mora odgojiti kako bi mogao razum upotrije-

³² U vezi s detaljnijom razradom sastavnica ontenske razine pripovjednog teksta usp. Engler 2009, 11–14.

biti u punom opsegu” (Orgeldinger 1999, 2), u čemu i leži temeljna funkcija romana kao uprizorenja ideja filantropizma, tog “protestantizmom obilježena prosvjetiteljsko-pedagoškog reformatorskog pokreta” (ibid.). Sukladno njemu “odgoj i obrazovanje načelno omogućuju neograničeni povijesni napredak i unaprjeđuju sreću pojedinca i zajednice kao ispunjenje svrhe postojanja u smislu eudajmonizma” (ibid., 3). Iz te perspektive Campeov roman o mlađem Robinzonu odlikuje prije svega nastojanje da se demonstrira mogućnost odgoja mladoga čovjeka³³ u smjeru njegove razumom vođene integracije u društvene obveze koje mu predstoje kao svjesnom i djelatnom društvenom biću. Pritom se prati razvojni put takva bića od dječjačke neobveznosti i nesputanosti, kojima se u romanu pridružuje čak i krajnja nemarnost, do uspostave odgovorne moralne jedinice koja se u potpunosti podvrjava (protestantskom) postulatu “moli i poslušaj” (Campe 1796, I/2).

Prijevod hrvatskim čitateljima uglavnom posreduje takvu prosvjetiteljsko-filantropsku sliku čovjeka i svijeta, premda Vranić ispuštanjem triju dionica teksta iz izvornog izdanja uvelike zadire u prvotni ideologemski postav romana.

Prvo veliko ispuštanje teksta kompletno je izbacivanje Campeova *Prethodnog izvješća*. Vranić time u potpunosti briše tragove povezanosti romana s njegovim širim kulturno-povijesnim odrednicama budući da se u *Izvjješću* iscrpno referira o Rousseau³⁴ kao uzoru i osloncu ne samo prosvjetiteljskih filantropa, već i cjelokupne epohe pa se iz prijevoda tek posredno daju naslutiti širi kulturno-filozofski temelji iz kojih ideologemski postav romana crpi svoju snagu. Stavljajući na mjesto *Izvjješća* vlastiti *Predgovor*, Vranić nadalje

³³ O značaju prosvjetiteljskog filantropizma za razvoj (njemačke) dječje književnosti, a time i Campeova romana, svjedoči i činjenica da se njime na njemačkom govornom području inicira “proces osamostaljenja dječje književnosti koja u sve većoj mjeri zadobiva vlastiti sadržajni i estetski profil, stojeći nasuprot književnosti za odrasle kao druga književnost” (Ewers 2010, 75).

³⁴ Da je Vranićevo ispuštanje *Prethodnog izvješća* motivirano prije svega Campeovim detaljnim referiranjem na Rousseauovu misao te da to ispuštanje za hrvatske prilike nije slučajno, svjedoči i društvena klima povodom izdanja Rousseauova *Emila* stotinjak godina kasnije. Kada se, naime, krajem 1880-ih počeo objavljivati jedini hrvatski prijevod tog djela, “o njemu se mjesecima raspravljalo, čak i u saborskim tijelima, a cijela je rasprava rezultirala javnim odricanjem nakladnika od vlastite publikacije te njezinim povlačenjem iz distribucije” (HFD 2012, 31). U uzavreloj se javnoj raspravi tako smatralo da komentar izdavača objavljen u trećem svesku *Emila* “ne odgovora niti njegovu uvjerenju [nakladnika; prim. autora] niti potrebama našega naroda”, pa se s obzirom na to razumljivim čini da Vranić sto godina ranije *Izvjješće* zaobilazi iz upravo navedenog razloga.

ispušta i ‘katalog namjera’³⁵ kojima se Campe rukovodio prilikom pisanja djela. Premda u *Predgovoru* tvrdi da roman predstavlja primjer “kak Decu podvučati” (ibid., *Predgovor*), čime se ističe odgojna funkcija romana, on ondje ne spominje i druge, ne manje važne funkcije poput one zabavne i prirodoznanstveno-spoznajne, iako su te implicitno sadržane u prijevodnom tekstu.

Upuštajući se u *Izvjješću* u raspravu o suvremenoj književnoj produkciji, Campe ondje navodi i kriterij oblikovanja dječjih djela. U reakciji na stvaralaštvo tzv. ‘Sturm-und-Dranga’ on zahtijeva da se stane na kraj “mrskoj vrućici osjećaja”, koja poput “moralne pošasti” razjeda “tijelo i duh”, čineći čitatelje “bolesnim na živce, nezadovoljnim samim sobom, svijetom i nebom” (Campe 1789b, *Prethodno izvješće*). “Literarni protuotrov” takvoj sentimentalističkoj književnosti vidi u oblikovanju “knjige, u kojoj bi se dječje duše iz fantastičnog pastoralnog svijeta, koji nigdje ne postoji, vratile natrag [...] u stvarni svijet u kojemu se mi sami nalazimo” (ibid.) čime bi se izbjeglo potonuće u pogubno stanje “nedjelatnog zrenja, dokoličnog ganuća”, a ostvarilo ono “samodjelovanja” (ibid.). Campeov je ‘antisentimentalistički’ stav u biti ambivalentne naravi. Primjeni li ga se na područje književnosti za odrasle, on predstavlja antimodernistički zahtjev za povratkom u predmodernu, odnosno pred-goetheovsku književnu produkciju (usp. Ewers 2010, 76–77) dok je na području dječje književnosti pozivom na ‘povratak u stvarni svijet’ moderan. Tim se pozivom ustoličuje zahtjev i za sadržajnim i za stilskim osamostaljenjem dječjeknjiževne produkcije. U tu svrhu Campe predlaže da se posegne za onim stilskim formama koje smatra primjerenima recepcijskim mogućnostima dječjih čitatelja poput, primjerice, “realističnih načina prikazivanja” (ibid., 72) i “stilistike usmene književnosti” (ibid.), i to ne samo kao prikladno sredstvo opisa dječje svakodnevice, već i kao protuteža apstraktnosti dominantnog dječjeknjiževnog izričaja. Na sadržajnom je planu Campeov zahtjev moderan jer iziskuje autonomnost dječje književnosti: dječja bi se književna djela upravo svojim usredotočenjem na prikaz života djece, odnosno, na ono što ona sukladno svojim “očekivanjima i potrebama” (ibid., 73) uopće mogu pojmiti, trebala odvojiti od svijeta odraslih i oblikovati vlastiti književni svijet (usp. ibid.). Ispuštanjem rasprave o kriterijima i načinima oblikovanja tekstova za djecu Vranić čitateljima u najmanju ruku uskraćuje neposredni uvid u problematiku produkcije suvremene dječje književ-

³⁵ Podrobnije o tim namjerama usp. Jembrih 2001, 44–47.

nosti, što bi zasigurno vrlo poticajno djelovalo, naravno, ne toliko na dječje recipijente koliko na same autore.³⁶

Drugo i treće veliko ispuštanje zbivaju se u samom tekstu romana. U jedanaestom poglavlju, gdje se ističe problem pribavljanja nove odjeće jer stara Robinzona više ne može štititi od komaraca, Tončeka zanima, zašto je Bog stvorio i “fatalne insekte” koji “su čovjeku samo na teret” (Campe 1789b, 169). To se pitanje u prijevodu ispušta, i to zajedno s opsežnim očevim odgovorom koji se proteže na dvije i pol stranice. Ovdje Campe iznosi eudajmonistički postulat o tome da su sva živa bića stvorena kako bi ostvarila svoju ‘sreću’, odnosno ‘užitak u životu’ prikazuje se kao temeljna svrha svih stvorenja – i čovjeka i komarca (usp. *ibid.*, 170–172) – čime se izjednačava pozicija svih bića u kolopletu života. Uz to se tvrdi da je Bog odnos među stvorenjima udesio tako da “neka stvorenja žive na račun drugih” kako se “jedna vrsta stvorenja ne bi odveć razmnožila, [uzrokujući time, prim. autora] propast druge vrste” (*ibid.*, 171). Tako se primjerice komarac “najprije krijepi našom krvlju, a onda ga lastavica hvata ili ga smrska muholovka” (*ibid.*, 172).

Razlog Vranićevu ispuštanju tog dijela teksta ne može biti jezično-stilske naravi jer se ispušteni dio čini lako prevodljiv pa je razlog potrebno potražiti na značenjskoj razini teksta, odnosno u njegovim ideologemskim sastavnicama. Mjesto je to naime na kojemu se iznosi ne samo postulat o eudajmonističkom utemeljenju egzistencije, odnosno potragu za ‘srećom’ proglašava legitimnom svrhom postojanja pojedinca, već i prisutnost ‘zla’/ ‘boli’ objašnjava kao nužni sastavni dio Bogom dane borbe sviju za opstanak. Na taj se način, kao i metaforizacijom očeva razgovora s ‘Tončekom’ u onaj s ‘komarцем’, u sklopu kojeg ‘komarac’ kao ogledni primjer bića s dna životnog lanca postaje subjekt rasprave, čovjeka izmješta iz središta svijeta, a sva živa bića proglašavaju jednakovrijednima u rukama Božje providnosti. Tome se na tom mjestu pridružuje i radikalna kritika ljudske vrste: na Tončekovo dodatno pitanje, zašto Bog ne stvara samo ‘dobra’ bića, otac odgovara da tada čovjeka ne bi ni bilo jer je riječ o “najpošasnijoj među svim životinjskim vrstama” (*ibid.*, 170).

³⁶ U tom se smislu čini poticajan i razlog Campeova odstupanja od “priče tog starog Robinzona” (Campe 1789b, *Prethodno izvješće*). Riječ je ne samo o namjeri preinačenja Defoeova romana sukladno rousseauovskim predodžbama, već i o književno-ustrojbenom zaokretu u smjeru preuzimanja isječaka iz zbilje u svrhu postizanja što vjernije mimeze, dakle, o književno-produkcijskom postulatu koji će tek s vremenom postati aktualan, a koji je ovdje sadržan *in nuce*.

Čini se da je Campeova slika svijeta i čovjeka u njemu, koja počiva na eudajmonističkom tumačenju egzistencije, uparenog s 'proto-darvinističkom' teorijom o borbi za opstanak kao medijem svih zbivanja u prirodi i radikalnom kritikom čovjeka kao najgore vrste, a kojom ga se detronizira, odnosno izjednačava s drugim vrstama, Vranića potakla na (auto)cenzuru. Taj se dio teksta doima kao 'kipiteći lonac' materijalističkog poimanja svijeta, na koji Campe, doduše, stavlja 'poklopac' neupitne Božje providnosti, koji bi međutim čitatelj lako mogao odložiti i sukladno tome – u idućem koraku – postati prijemčiv za argumente u prilog ne samo detronizacije čovjeka, već i Boga. S obzirom na to ta se dionica teksta doima odveć 'opasna' i stoga se ispušta.³⁷

U dvadeset i sedmom poglavlju romana izostavlja se, nadalje, dionica teksta, čije središte tvore Robinzonova razmatranja o uređenju odnosa na otoku kada na njemu žive i Petek i spašeni Četvertak i Španjolac (usp. *ibid.*, 363). Pritom mu na um pada činjenica njihove vjerske raznolikosti. On sam s Petkom protestantske je vjeroispovijesti dok je Španjolac katolik, a Petkov otac poganin (usp. *ibid.*, 363–364). S tim u vezi središnji se lik pita ne posjeduje li kao 'vlasnik' otoka pravo da 'podanike' prisili na preuzimanje vjere koju on smatra najboljom (usp. *ibid.*). Pretresajući tu misao u dijalogu s djecom, otac ističe da "prisiljavanjem nekoga da vjeruje u nešto, taj ne postaje ni pametniji ni bolji" (*ibid.*, 364). Dapače, tvrdi se da svaki čovjek kao stvoreno i stoga nesavršeno biće može biti u zabludi, pa stoga Robinzon zaključuje: "prokleta [...] bila razborita revnost da se silom nekoga preobrati na svoju vjeru! Proklet bio slijepi bijes da se proganja i muči svoga brata

³⁷ Da je pritom na djelu (auto)cenzura uslijed aktualne društveno-političke klime, svjedoči između ostalog i sudbina tiskare u kojoj je prijevod objavljen. Riječ je o tiskari koju je zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac (1752. – 1827.) kupio od Trattnera 1794. da bi je već godinu dana kasnije morao predati Antunu Novoselu (usp. Deželić 1925, 105–107). Kao razlog tome navodi se da je "Beč zaprimio tri prijave protiv Vrhovca [...] u kojima se dovodi u pitanje ispravnost Vrhovčeva crkvenog djelovanja te ga se optužuje za antidržavno djelovanje angažmanom u Biskupijskoj tiskari. Martinovićevo svjedočenje dovelo je Vrhovca u vezu s liberalnim idejama, ali nije bilo potkrijepljeno nikakvim dokazima. I sam Vrhovac došao je u Beč kako bi se obranio od napada, a za njega se zauzeo i slobodni zidar grof Zinzendorf. Daljnja istraga nije dala nikakvih rezultata, pa je uskoro Vrhovac oslobođen optužaba, ali unatoč tome, prema odluci Franje II. od 2. veljače 1795., Vrhovac je bio primoran prodati svoju tiskaru." (Dragičević 2010, 55) Dakle, riječ je o društveno-političkoj situaciji u kojoj se čak i biskupa optužuje za slobodoumlje pa je stoga i Vranić trebao biti oprezan prilikom priređivanja svoje knjige. U vezi sa značajem društveno-političkog rada Maksimilijana Vrhovca usp. podrobnije Deželić 1904.

samo stoga jer ima tu nesreću da živi u zabludi, a da je opet toliko krepostan da ne želi riječima ispovijedati ono u što njegovo srce ne vjeruje!“ (Ibid., 365)

Robinzon ovdje povlači zaključak koji tvori središnju misao ne samo prosvjetiteljsko-filantropskog pokreta, već i cjelokupnog osamnaestoga stoljeća. Riječ je o zaključku o neminovnosti postojanja vjerske snošljivosti kao oglednog poligona uspješnog ostvarenja čovjekove društvenosti i ljudskosti. Da se živi vlastita vjera i druge pusti da na miru žive svoju vjeru, ishodište je u to doba nastajuće (demokratske) misaone tradicije, premda se ta silom prilika još uvijek zaodijeva u feudalno-teološko ruho. To je tako i u Campeovu *Robinsonu*. Iako se cjelokupnim romanom povlači misao o nužnosti ostvarenja samodjelatne slobode pojedinca, ona se u tekstu zaodijeva u prevlast Božje providnosti. No, odbaci li se taj plašt, tada na površinu ideologemskog postava romana izbija slika slobodnog i samoodgovornog pojedinca, kao što je to slučaj na gore navedenom mjestu. Stoga se razumljivim čini da Vranić ne samo kao prevoditelj već i kao priređivač teksta u sklopu autocenzure ispušta dio u kojemu se vjerska netrpeljivost i doktrinarnost posve otvoreno i bez ikakve zadržke proskribira kao modernom društvu neprimjereni oblik društvenoga stanja, a čime roman skraćuje za središnju misao europskog prosvjetiteljstva.

Rezimiraju li se učinci ispuštanja navedenih dionica teksta, tada je moguće ustvrditi da se time *poprilično zadire u ideologemski postav romana*: Izostavljanjem se *Prethodnog izvješća*, kao prvo, čitatelju *uskraćuje uvid u širi kulturno-povijesni i književno-produkcijski horizont* na kojemu počivaju i fabula romana i njegov imaginarij. Kao drugo, ispuštanjem se razmotrenih dionica teksta *idejno-ideologemsko težište romana prebacuje s predodžbe o detronizaciji čovjeka i s eudajmonističkog postulata* o postizanju ljudske ‘sreće’ slobodnim i odgovornim djelovanjem *na druge sastavnice teksta* koje u njemačkom predlošku ne stoje u tolikoj mjeri u prvom planu. Ostavši naime bez protuteže ispuštenih dionica, u prednji plan ideologemskog postava prijevoda izbija predodžba o bezuvjetnom pokoravanju Božjoj providnosti i ovozemaljskoj vlasti, kao i odatle proizlazeći pozitivističko-utilitaristički postulat o bezuvjetnom očuvanju čovjekove egzistencije kao Božje naredbe. Tim se prebacivanjem težišta, kao treće, pripitomljuje pogled na poziciju čovjeka u svijetu kako je ona dana u njemačkom predlošku, odnosno *otupljuje kritički naboj izvornika u smislu nabačaja predodžbe o samoodgovornom razvoju i djelovanju čovjeka*, do čega je Campeu kao filantropu u *Robinzonu Mlađemu* u najvećoj mjeri stalo.

No bez obzira na navedeno izobličenje ideologemskog postava romana, moguće je ustvrditi da Vranićev *Mlajši Robinzon* predstavlja tekst u čijem je obličju hrvatskom čitateljstvu njemački izvornik predočen na krajnje vjerran način, i to svega sedamnaest godina nakon njegova prvog izdanja. Prihvatajući se prevođenja upravo tog djela, Vranić u korpus hrvatske dječje književnosti uvodi u biti tekst koji je mogao poslužiti kao čvrst oslonac daljnjem dječjeknjiževnom stvaralaštvu.³⁸ Pogotovo, uzme li se u obzir s kolikom se brižljivošću posvetio jezično-stilskom oblikovanju teksta. Šteta je da mu pritom povijesni razvoj hrvatskoga jezika nije išao na ruku: Vranićev je vrlo uspješni prijevod njemačkog izvornika na kajkavski dijalekt, poduzet u predilirsko doba kada još nije postojao štokavski standard, razvoj događaja na žalost osudio na prebivanje u užim dijalektalnim recepcijskim krugovima.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

- Campe, Joachim Heinrich (1779). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder. Erster Teil*. Hamburg: Bohn.
- Campe, Joachim Heinrich (1780a). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder. Zweiter Teil*. Hamburg: Bohn.
- Campe, Joachim Heinrich (1780b). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder. Verbesserte und vermehrte Auflage*. Hamburg: Bohn.
- Campe, Joachim Heinrich (1780c). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. München: Strobel.
- Campe, Joachim Heinrich (1780d). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Frankfurt – Leipzig.
- Campe, Joachim Heinrich (1781). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Frankfurt – Leipzig.
- Campe, Joachim Heinrich (1784). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Wien: Trattner.
- Campe, Joachim Heinrich (1785). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Frankfurt – Leipzig.
- Campe, Joachim Heinrich (1786). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Dritte rechtmäßige Ausgabe. Wolfenbüttel: Schulbuchhandlung.

³⁸ Vrlo poticajna razmatranja o poziciji i značaju prijevodne dječje književnosti u počecima razvoja hrvatskog dječjeg romana usp. Majhut 2008, 65–74.

- Campe, Joachim Heinrich (1789a). *Robinson der Jüngere. Ein Lesebuch für Kinder zur allgemeinen Schulencyclopädie gehörig*. Vierte rechtmäßige Ausgabe. Braunschweig: Schulbuchhandlung.
- Campe, Joachim Heinrich (1789b). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Neuen Auflage auf Kosten des Herausgebers der Bibliothek für Kinder und Kinderfreunde. Wien.
- Campe, Joachim Heinrich (1789c). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Wien – Linz: Trattner.
- Campe, Joachim Heinrich (1789d). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Frankfurt – Leipzig.
- Campe, Joachim Heinrich (1792). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Frankfurt – Leipzig.
- Campe, Joachim Heinrich (1794a). *Robinson der Jüngere. Ein Lesebuch für Kinder zur allgemeinen Schulencyclopädie gehörig*. Fünfte rechtmäßige Ausgabe. Braunschweig: Schulbuchhandlung.
- Campe, Joachim Heinrich (1794b). *Ein Lesebuch für Kinder zur allgemeinen Schulencyclopädie gehörig. Fünfte Auflage*. Tübingen: Schramm und Balz.
- Campe, Joachim Heinrich (1794c). *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*. Wien – Linz: Trattner.
- Campe, Joachim Heinrich (1796). *Mlajši Robinzon: iliti jedna kruto povoljna, hasnovita Pripovest za Decu*. Iz nemškoga na horvatski Jezik prenesena po Antonu Vraniću. Zagreb: Novoselska Slovoitiska.

LITERATURA

- Biti, Vladimir (2000). *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, Maja (izd.) (1975). *Kroatische Volksmärchen*. München: Diederichs.
- Brešić, Vinko. (1991). *Literatura kao ideologem*. Ante Kovačić i pravaštvo. U: "Umjetnost riječi", 35/1 (1991), 47–53.
- Crnković, Milan; Težak, Dubravka (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
- Deželić, Velimir st. (1904). *Maksimilijan Vrhovac (1752. – 1827.)*. Zagreb: C. Albrecht.
- Deželić, Velimir st. (1925). *Biskupska a zatim Novoselska tiskara u Zagrebu 1794. – 1825*. U: "Narodna starina", 10 (1925), 96–126.
- Dragičević, Josipa (2010). *Maksimilijan Vrhovac i slobodno zidarstvo u 18. stoljeću*. U "Coratica Christiana Peridica", 66 (2010), 49–60.
- Engler, Tihomir (2009). *Demokratski zaokret i promjena narativne paradigme u kasnom djelu Thomasa Manna*, doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Engler, Tihomir (2012). *Status i značenje Nagyove Genovéve: prijevod Schmidova predloška, njegova obrada ili samosvojno književno djelo?* U: "Književna smotra", 164–165 (2012), 75–85.

- Ewers, Hans-Heino (2010). *Erfahrung schrieb's und reicht's der Jugend: Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Lang.
- Hameršak, Marijana (2012). "Emil ili ob uzgoju, knjigama i cenzuri". U: Hrvatsko filozofsko društvo (2012). *Priroda, društvo, politika. Zbirka sažetaka s godišnjeg simpozija Hrvatskog filozofskog društva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jembrih, Alojz (2001). *Djelo Jurja Dijanića i Antona Vranića kao odraz prosvjetiteljstva u kajkavskoj dječjoj književnosti*. U: *200 godina kajkavske dječje književnosti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa*. Varaždin: Tiskara Varteks.
- Kühner, Carl (1980). *Jugendlectüre, Jugendliteratur*. U: Baumgärtner, Alfred Clemens (izd.) (1980). *Ansätze historischer Kinder- und Jugendbuchforschung*. Baltmannsweiler: Schneider, 99–159.
- Majhut, Berislav (2008). *Uvodna razmatranja o hrvatskom dječjem romanu*. U: "Hrvatska misao", 12 (2008), 65–74.
- Majhut, Berislav (2013). *Fragments from Mlajši Robinzon (1796)*. U: "Libri & liberi", 1 (2013), 105–114.
- Menzel, Wolfgang (1836). *Die deutsche Literatur*. 2. Sv. Stuttgart: Hallberger.
- Orgeldinger, Sybille (1999). *Standardisierung und Purismus bei Joachim Heinrich Campe*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Peleš, Gajo (1999). *Tumačenje romana*. Zagreb: ArtTresor.
- Schmitt, Hanno (2007). *Vernunft und Menschlichkeit. Studien zur philanthropischen Erziehungsbewegung*. Bad Heilbrunn: Klinkhard.
- Sirovec, Stjepan (2005). *Sveti Križ Začretje*. Zagreb: Prius.
- s. n. (1925.) *Znameniti i zaslužni Hrvati*. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod.

SUMMARY

VRANIĆ'S *MLAJŠI ROBINZON*

On the origin and ideologemic layout of the first children's novel
in Croatian language

Tihomir Engler

In the "Preface" to the Croatian-Kajkavian translation of Campe's novel *Robinson der Jüngere* published in 1796, Antun Vranić points out that "among others, he has chosen [...] this story of *Young Robinson*, as one of many as such" (Vranić 1796, "Preface") and decided to translate it in a language understandable to Croatian common people. Thus the first novelistic text in Croatian language intended for the young as entertainment and moral was created. The paper reports on research results regarding the origin of the textual variant used by Vranić for the translation of Campe's novel, which is impossible to identify unambiguously at the first, because already at that time there were many both authorized and unauthorized editions of that novel. Furthermore, the story-line, stylistic and linguistic structure of Vranić's translation are compared to the textual variant and points of deviation as well as common features of both texts determined in order to create a basis for comprising the differences in ideologemic structure of the original text and translation and question the effects of such cultural transfer.

Key words: Campe, children's literature, ideologemic layout of the novel, *Mlajši Robinzon*, Vranić

Primljeno 23. travnja 2013.